

A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete az 1970-es években*

1. Történelmi bevezető

A történelmi Magyarország területének – Horvátország nélkül – 6,5%-a (21 ezer négyzetkilométer: Muravidék, baranyai háromszög, Bácska, a volt Temesi Bánság egyharmada) 1,5 millió lakossal – kiknek egyharmada volt magyar – az 1918. december 1-jén kikiáltott Szerb–Horvát–Szlovén Királyság részévé vált.

A kisantant megosztására törekvő magyar kormányok többször tettek kísérletet a királyi Jugoszláviával való jó viszony kialakítására (1926, 1940), de annak felbomlása után fegyveres erővel szállták meg – a náci Németország szövetségében – az említett területek jó részét. Az 1938 és 1941 között Magyarországhoz visszakerült területeken egyedül itt, Bácskában bontakozott ki említésre méltó partizánharc, amelynek „megtorlása” szolgáltatott ürügyet az Újvidék környéki válogatás nélküli mészárlásra a maga 2500 szerb áldozatával. Ennek retorziójaként viszont kb. tízszer annyi magyar polgári lakos pusztult el 1944 októberében, az előrenyomuló partizánok önkényes akcióiban, főként a dél-bácskai területeken, de még Bezdánban is.

Az ezt követő években, különösen 1948 után a jugoszláv párt- és állami vezetés minden erővel támogatta a nemcsak az akkori budapesti politikai vezetéssel, hanem a Magyarországgal és a legtöbb szomszédos országgal szembeforduló jugoszláv nemzeti tudat kialakulását a magyar – és természetesen a többi – nemzeti kisebbség körében, kezdve az értelmiségieknél.

Egy különálló, egyes képviselőiben ma is élő jugoszláviai, vajdasági magyar nemzettudat formálódását elősegítette az a tény, hogy az ország déli peremvidékei a török hódoltság óta elvesztették magyar jellegüket,¹ s e század derekáig nem vettek tevőleges részt a magyar kultúráteremtés folyamatában. A történelmi Magyarország éléskamrájának számító termékeny földön nincsenek őslakosok, nem élnek tovább sok évszázados társadalmi-művelődési hagyományok és

* A tanulmány rövidített változatban megjelent: *Jelentések a határokon túli magyar kisebbségek helyzetéről*. Medvetánc könyvek, Bp., 1988, 265–303. p.

értékék, mint a szomszédos Erdélyben. A magyarok – kunsági, viharsarki, Duna-menti, székely földnélküliek, szegedi paprika- és dohánytermesztők, makói hagymások leszármazottjai – éppúgy 18–19. századi telepesek, bevándorlók, mint a szerbek, bunyevácok, svábok, románok, szlovákok, s még folytathatnánk a sort.

Míg a szlovákiai és romániai magyarság 1944-ig teljes társadalmat alkotott, erős történelmi hivatástudatot hordozó értelmiséggel, középrétegekkel, sőt arisztokráciával, addig az ún. SHS Királysághoz került magyar kisebbség már 1918-tól csonka társadalomban élt: a rendkívül szűk dzsentri- és földbirtokosréteg sorsára hagyta a kisparaszti-agrárpoletár, munkás-kézműves tömegeket; az értelmiségiek és tisztviselők zöme – több hullámban – Magyarországra kényszerült. Ez a folyamat ismétlődött meg 1944-ben és részben 1948 után.

A királyi Jugoszlávia – Rehák László szavaival élve – nem volt képes, és nem is volt szándékában, hogy szabályozza, még kevésbé, hogy megoldja az ország kisebbségi kérdéseit.²

Franciaországgal és a kisantant államokkal szövetségben, az angolszász hatalmak támogatását élvezve, s az új államot szerb fegyveres hódítás eredményének tekintve, azt egy Belgrádból kormányzott Nagy-Szerbiává kívánták tenni, amelyben nem találhattak otthonra még a horvátok és a bolgár-makedónok sem, nemhogy a magyarok vagy az albánok. A háromnyelvű és kultúrájú Vajdaságban,³ ahol egyharmad– egyharmad arányban éltek magyarok, délszlávok és németek, illetve más nemzetiségek, a fő veszélyt a korábbi „uralkodó nemzet”-ben, a magyarságban látták, és tudatosan törekedtek gazdasági, társadalmi és kulturális erejének megtörésére tömeges kiutasításokkal, névelemzéssel,⁴ szervezetei, pártjai felosztatásával,⁵ a szavazati jog megvonásával, a kizárólag szerb nyelvű ügyintézővel, a felekezeti-nemzetiségi iskolák államosításával és elszerbesítésével, semmibe véve a Párizs környéki békék kisebbségvédelmi rendelkezéseit.

A régen várt és elkerülhetetlenül szükséges földreformot is – Csehszlovákiához és Romániához hasonlóan – e cél elérésére használták fel: a szinte kizárólag magyar és német birtokosoktól elkobzott földet vajdasági és Szerbiából jött délszlávok között osztották szét, gondosan ügyelve arra, hogy a 20 ezer délről betelepített család és a dobrovoljácok zöme az északi határvidéken kapjon birtokot, megbontva ezzel a magyar településterületet. Mi több: a Magyarországgal határos 50 km-es sávban hadügyminiszteri engedélyhez kötötték a földek adásvételét, az ottani magyar birtokok adminisztratív felszámolására.⁶

Tudatosan törekedtek a nemzetiségek egymás ellen való kijátszására. Az utódállamok általános gyakorlatát követve a zsidóságból nemzeti kisebbséget kreáltak; a magyarokkal szemben minden támogatást megadtak a gazdasági téren amúgy is vezető szerepet játszó németeknek.⁷ Hogy az addigi erős elmagyarosodási folyamatot körükben lelassítsák, sőt visszafordítsák, elősegítették a

Birodalom felé fordulásukat; ez az öngyilkos politika is hozzájárult a Volksbund megerősödéséhez, az 1941-es összeomláshoz és a Bánát német protektorátussá válásához. Viszont tagadhatatlanul elérték, hogy a két háború közötti időszakban nemcsak hogy nem jött létre a jugoszláviai magyarok, németek és a többi nemzetiségek együttműködése, de a legtöbbször ellenfelekként álltak szemben egymással a gazdasági, politikai és kulturális élet minden területén.

A korábban élvezett nemzeti-nemzetiségi, vallási és területiális privilégiumokat, önkormányzati jogokat felszámolták. Az 1929-es királyi-katonai diktatúra bevezetése után az országot 9 banovinára osztották, tekintet nélkül a nemzetiségi megoszlásra, sőt törekedtek a régi nemzeti-etnikai egységek szétzúzására. Így került 385 ezer magyar – és közel ugyanennyi német – 2 millió szerbvel együtt a Duna Bácságba.⁸

A Jugoszláv Kommunista Párt – a korábbi szerb szociáldemokrata nézetek továbbéléseként – az 1920-as vukovári kongresszuson sikrasszállt ugyan a nemzetiségek nemzetközi szerződésekben rögzített politikai és polgári szabadságjogainak biztosításáért, de alapjában a nagy-szerb unitarista-centralista álláspontra helyezkedett.

A Komintern 1924 júniusában megtartott V. kongresszusának napirendjén szerepelt a nemzeti kérdés. A Balkán országaival külön is foglalkoztak, s a határozat az önálló Szlovénia, Horvátország, Macedónia, Erdély és Dobruzsza megteremtésére, a magyar nemzeti kisebbségek önrendelkezési jogának biztosítására szólít fel.

Bár ez Jugoszlávia széthullását jelentette volna, nem kívánták támogatni sem a bolgár, sem pedig a magyar irredenta mozgalmakat; ezért a különválandó területek függetlenségét, illetve autonómiáját, a községi önkormányzatokat tartották a legjobb megoldásnak. Mindezt a Bošković néven jelen lévő Filipović, a JKP titkára is elfogadta.

A legtovább a JKP IV. kongresszusa ment 1928-ban: a királyi diktatúra bevezetésének előestéjén a burzsoá Jugoszlávia szétzúzására szólít fel, a független Horvátország, Szlovénia, a független és egyesült Macedónia és Albánia létrehozásával. Nyíltan elismerték az elszakadás és a nemzeti elnyomás elleni fegyveres felkelés jogát, amely vonatkozott Jugoszlávia valamennyi nemzetére és nemzetiségére, beleértve a vajdasági magyarokat is, mivel Észak-Vajdaság magyar területeit „...Jugoszlávia a trianoni békeszerződéssel annektálta”.⁹

A 30-as évek közepétől Tito vezető pozícióba kerülésével azonban visszatértek az állam területi integritását fenntartó, sőt az összes délszlávokat egyesítő, de szövetségi alapon újjászervezett Jugoszlávia eszméjéhez és gyakorlati megvalósításához.

1944 őszén hónapokig úgy látszott, a magyarság is osztozik a jugoszláviai német kisebbség sorsában.¹⁰ Ettől ugyan megmenekült, de az átéltek máig is hatnak a túlélők és leszármazottaik tudatában. A németek helyébe félmilliónyi ösz-

sze hasonlíthatatlanul alacsonyabb gazdasági és kulturális szinten álló szerb nyelvű telepes érkezett a legelmaradottabb déli területekről, s természetesen ők élvezték az 1945–1946-os második földosztás előnyeit is: a 700 ezer hektárnyi földterület kilenczetedét ők kapták, alig egytizede jutott a számban hasonló magyaroknak, akik közül mindössze 18 ezren kaptak kisbirtokot, noha a magyar lakosság csaknem fele nincstelen zsellér vagy saját földjén megélni nem tudó kisparaszt volt. Ezeknek elenyészően kis hányada részesült a szerb telepesbirtokokból 1941-ben; 1944–1945-ben a „megszállóktól” kapott földeket elkobozták, s még jól járt az a magyar család, amelyik ennyivel megúsza.¹¹ A szerbek, Crna Gora-iak, bosnyákok beáramlása tömeges méretű volt (még 1953 és 1961 között is 11%-kal növekedett a Vajdaság népessége), és ma is tart.

1953-ig – a többi népi demokratikus országhoz hasonlóan – Jugoszláviában is „sztálinista” módszerekkel erőszakolták a mezőgazdaság kollektivizálását. S ahogy ez Csehszlovákiában és Romániában is történt, elsősorban a magyarok lakta, síkvidéki, bőven termő területeken érték el a legnagyobb „sikereket”; s ennek emléke ma is kísért.¹²

2. Demográfiai változások

A szomszédos országok közül Jugoszlávia az egyetlen, ahol a magyarok száma az elmúlt 70 évben állandóan fogyott, s ez a tendencia az 1960-as évek elejétől aggasztóan felerősödött:

Év	% -os arány		
	a Vajdaságban	Jugoszlávián belül	albánok
1910	577 000	32,6	
1921	468 000	27,5	3,9
1931	468 000	25,9	3,7
1941	520 000	(becslés, Magyarország + Bánát + Horvátország)	
1948	496 000	25,8	3,1
1953	500 000	25,4	2,9
1961	504 000	23,9	2,7
1971	477 000	21,7	2,3
1981	427 000	18,9	1,9
			7,7

Ami az országon belüli megoszlást illeti, az 1971-es adatok szerint a magyarok 89%-a a Vajdaságban (424 000), 7,5%-a Horvátországban (35 000, 0,8%*),

*A Horvátországi Magyarok Szövetségének becslése szerint 50 ezer.

2%-a Szlovéniában (9800, 0,6%), 1,5%-a Jugoszlávia többi köztársaságában él, elsősorban a nagyobb városokban. (Belgrád, Zágráb, Rijeka, Ljubljana).

A kétnyelvűek, vegyes házasságban élők minden alkalommal a többségi néphez tartozóknak vallották magukat; a két világháborút követő hatalomváltozás miatt mintegy 80 ezren Magyarországra költöztek; a háborús események (elesetek, deportálás, megtorlások) következtében 1941 és 1944 között legalább ugyanennyien elpusztultak. A százezres nagyságrendű veszteség azért nem mutatkozott azonnal, mert több tízezer német, akiket családi, nyelvi, érzelmi szálak fűztek az együttélő magyarsághoz, a háború után – érthető okokból – magyarnak vallotta magát. Ennek indirekt bizonyítéka, hogy a 60-as évektől rohamosan csökken az egykor német többségű településeken (Apatin, Hódság, Verbász, Kula) magukat magyarnak tartók száma. A szórványban élők tömeges disszimilációja mellett ezt a tendenciát magyarázza, hogy a nyugati munkavállalási lehetőségek megnyílásával közülük sokan elhagyták Jugoszláviát, s még inkább, hogy ez a generáció kihalóban van.

A magyarság részaránya minden szomszédos országban állandóan csökken, de Jugoszláviában abszolút száma is. Ennek elsődleges oka az alacsony népszaporulat, amely az összes magyarlakta területek közül itt a legalacsonyabb. Jugoszláviában a Vajdaság – Szlovéniához és Horvátországhoz hasonlóan – amúgy is az utolsó helyen áll a születések, és első helyen a halálozások s különösen az öngyilkosság terén, s bár az egyke már száz éve egyre terjed az ott lakó szlávok, sőt románok körében is, a legrosszabb népesedési mutatókkal a magyarok rendelkeznek.

Az ezer főre eső születések száma a Vajdaságban 1952-től 1978-ig 23,8-ról 14,1-re csökkent. Ezen belül a magyaroknál – 1953: 19,7, a természetes szaporulat 7,8; 1961: 15,2, a természetes szaporulat 4,3; 1971: 11,4, a természetes szaporulat -1,6. Az albánok esetében ez 38,4, illetve 29, tehát négyszer annyi albán kisgyermek születik, mint magyar.¹³

A részletekbe menő vizsgálatok még sötétebb képet mutatnak. Ha összevetjük a Vajdaság öt legmagyarabb „községének” (Magyar) Kanizsa, Zenta, Ada, Topolya és Kishegyes) születési és halálozási számait 1976–1977-ben (az utolsó hozzáférhető adatok), akkor 4,6%-os népességcsökkenést látunk.^{13a} S ehhez jön még a külföldi munka, a kivándorlás és az asszimiláció okozta veszteség! A csaknem 90%-ban magyar Kanizsán és környékén születik a Vajdaságban – és egész Jugoszláviában – a legkevesebb gyerek; és az sem vigasztal, ha tudjuk, hogy ez az önpusztítás már 110 éve elkezdődött.¹⁴

Életkort tekintve a magyar Jugoszlávia legelőregedettebb népcsoportja. Az öregedési index 0,5 volt (1971-ben), miközben a reprodukcióhoz szükséges maximum 0,4, csakúgy, mint a minimálisan 15 ezrelékes szaporulat.

A fogyás másik alapvető oka a nyugati munkavállalás és végleges letelepedés lehetősége. Újabb adatok hiányában csak azt mondhatjuk, hogy a 60-as évek

végén a Vajdaság lakosságának egyötödét kitevő magyarság adta a kivándorlók kétharmadát (évente 2000 fő), s ez megegyezik a természetes szaporulattal. A vendégmunkásként külföldön dolgozók száma ennek többszöröse.¹⁵ A kivándorlás méreteire jellemző, hogy egész bánáti falvak hagyják ott szülőföldjüket, s telepednek le egy közösséget alkotva Kanadában, Ausztráliában. A belgiumi „jugoszláv” bányászkolóniák java része magyarokból áll. Doroszlórol írva Herczeg János általánosít: a vajdasági magyar falvak lakóinak 10%-a a 70-es évek közepén Nyugaton dolgozott.¹⁶ A migrációval foglalkozó jugoszláv szakemberek előtt sem ismeretes, hogy a vendégmunkások hány százaléka marad kint véglegesen, de számolnak azzal, hogy a jelenleg Nyugaton élő egymillió dolgozó és családtag harmada nem tér haza. S ez az arány sokak véleménye szerint a magyaroknál, makedónoknál és horvátoknál még magasabb. A kérdés egyik legjobb vajdasági szakértője állítja: ez az oka annak, hogy a belgrádi demográfiai intézet előrejelzéséhez képest az 1971-es népszámlálás 48 ezerrel kevesebb magyart mutatott ki.¹⁷

Egyre jelentősebb tényező a vegyes házasság és általában az asszimiláció, de erre majd később térünk ki. Összefoglalva tehát:

- a rendkívül alacsony népszaporulat,
- a kivándorlás és
- a felgyorsuló asszimiláció következtében a jugoszláviai magyar nemzetiség katasztrofális méretű fogyásával kell számolnunk. Így létszámuk az ezredfordulóra 400 ezer alá, Vajdaságon belüli részarányuk 15–17%-ra fog csökkenni.¹⁸ Egyes vélemények szerint ez a folyamat már az elmúlt évtizedben lejátszódott, s az 1981. áprilisi népszámlálás ki is mutatja majd.

3. A gazdasági viszonyok

Csak magyarokra korlátozott vizsgálata lehetetlenséggel határos feladat. A nemzetiségek keveredése miatt ilyen tanulmányok – tudomásunk szerint – eddig nem készültek, s ha alapos közgazdasági – szociológiai vizsgálatokra építve fel is mérnék a magyarok lakta északkeleti körzetek gazdasági helyzetét – s egy ilyen vállalkozás a Vajdaság mai politikai klímájában elképzelhetetlen¹⁹ –, azok eredményei aligha lennének általánosíthatók, mivel a jugoszláviai magyarok fele e tömbön kívül, szórványokban él. Így csak egyet tehetünk: a rendelkezésre álló adatok fényében a Vajdaság gazdaságát vizsgáljuk, s részletekbe menően a magyar többségű opštinákat („községek”: városok és vonzáskörzeteik).

Jugoszlávia megalakulásakor – ismét csak Szlovénia mellett – a Vajdaság volt az új állam legfejlettebb, leggazdagabb, bár mezőgazdasági jellegű országrésze. A városlakók aránya itt volt a legmagasabb, s legsűrűbb a vasúthálózat.

Ezért s nemzetiségi jellege miatt az egymást követő politikai rezsimok és államhatalmak éléskamrának és fejőstehénnek tekintették. A királyi Jugoszlávia a vajdasági ipart és kereskedelmet négyszeres adóval sújtotta, s ezért sok üzem és vállalat kénytelen volt Szerbiába, Belgrádba áttelepülni.²⁰ A magyar és német hadigépezet maximális kizsákmányolására törekedett, a mindenkori jugoszláv állam pedig, szinte napjainkig, az elmaradott déli területek fejlesztéséhez szükséges összegeket jórészt innen vonta el. Szabadka és környéke – tágabb értelemben az egész magyarlakta Észak-Vajdaság – az I. világháború kitörésétől a 70-es évek közepéig, tehát 60 éven át nemcsak hogy elmaradt a gazdasági fejlődésben, hanem azt Belgrádból, majd Újvidékről különböző megfontolásokból (1918 és 1948 után „stratégiai okokból”) hatalmi szóval gátolták. A gazdasági fejlődés üteme itt még az 1971–1975-ös időszakban is csupán 2,4%-os volt. 1970 és 1977 között a Vajdaság egészéhez viszonyítva Szabadkán az egy főre eső nemzeti jövedelem és a foglalkoztatottság 11, illetve 14%-kal csökkent.²¹

1947-ben az egy főre eső nemzeti jövedelemben a Vajdaság Szlovénia mögött a második helyen állt; az utóbbi évtizedekben a 3. helyre szorult, alig maradván le Horvátország mögött, annak ellenére, hogy a fejlett területek közül egyedül itt maradt huzamos időn át a jugoszláviai átlag alatt az egy főre eső beruházás értéke. A többi országrészekről jelentősen elmaradva 1948 és 1972 között a Vajdaság évi össztermék-növekedése 5,1–6,2% között mozgott.²² A lemaradás nemcsak viszonylagosan, hanem abszolút értelemben is jelentkezett: a háború után az iparilag egyébként sem fejlett terület számos üzemét leszerelték és elvitték, hogy ezáltal is gyorsítsák az elmaradott déli országrészek felzárkózását. Nem csoda, ha ilyen gazdaságpolitika következtében veszélyesen lecsökkent a vajdasági gazdaság felhalmozó és újratermelő képessége,²³ romlott az ipar műszaki ellátottsága, és csökkent a munka termelékenységé.²⁴

A Jugoszlávia területének 8,4%-át, lakosságának 1953-ban 10, 1978-ban 9%-át kitevő autonóm tartomány 1953-ban az összberuházások 3,6%-át, 1978-ban 10,9%-át kapta;²⁵ s 1971-ben az ipari termelés 9,2%-át, 1977-ben 9,8%-át, 1971-ben a mezőgazdasági 21,2%-át, 1977-ben 23,4%-át adta.²⁶

A fejlesztés tehát, ha elkésve és vontatottan is, de megindult az 1970-es évek közepén. Az örvendetesen előrehaladó gazdasági fejlődés azonban nem érvényesül a magyarok lakta körzetekben. Ott ugyanis – az 1977-es adatok szerint – az egy főre eső nemzeti jövedelem az országos átlagot 20%-kal meghaladja, de a beruházások a jugoszláviai átlag 60%-a körül mozognak, így a megtermelt javak értékének csupán felét kapják vissza.²⁷

A jugoszláviai magyar lakosságnak hozzávetőlegesen a fele egyéni gazdálkodó, így életkörülményeiket elsődlegesen a mezőgazdaság helyzete határozza meg. A kítűnő termőföldjeiről és termelési adottságairól híres tájon nem ritkák a milliomos családok. Az egyéni tulajdonban lévő földbirtok felső határát a közel-

múltban 10-ről 13 hektárra emelték (kb. 21 hold²⁸), s a modern gépparkkal és szállítóeszközökkel rendelkező „családi vállalkozások” sok esetben 3-5 személy tulajdonában lévő „maximumot” művelnek, élvezve a nyugati mintájú farmergazdálkodás minden előnyét. Ők azok, akik saját kocsival járnak át Harkányba, Szegedre, ruccannak fel Budapestre, és mennek rokonlátogatóba Nyugat-Németországba.

Ez azonban kivételes jelenség, mert ott is állandóan nő a társadalmi szektor részesedése, s a kisparaszti gazdaságok 2-3 holdas, megélhetést többé nem nyújtó parcellákra osztódnak. A Tisza-menti településeken a mezőgazdasági háztartások 26%-a föld nélküli (Kishegyesen 35,3%), s 4 holdnál kevesebb földje van a mezőgazdasági foglalkozásúak 51%-ának. A gazdaságok kétharmadában átlagosan 1,3 hektárt művelnek. Beruházásról ilyen körülmények között alig lehet szó – a 4 hold alattiak problémája már nem a gazdagság és termelésnövelés, hanem a népjólét, az öregekről való gondoskodás területére tartozik, és a szó teljes értelmében nemzetiségi kérdés.²⁹ A magyarok lakta Észak-Bácskában ezeknek a törpebirtokoknak a száma egyre emelkedik. Százezer ember kötődik hozzájuk, akiknek egy része már kétlaki, ingázó, de a nadrágszij-parcellák tulajdonosainak fele, az idősebbek csakis a föld terméséből élnek pontosabban tengődnek.

A nagy magyarlakta mezővárosok – a két Kanizsa, a két Becse, Zenta, Topolya – fejlődése megállt, ipari létesítmények híján nem tudják felszívni a munkát kereső helyi és környékbeli fiatalokat, akik így a délszláv többségű és jellegetű ipari központokban – Nagyikinda, Nagybecskerek, Pancsova, Belgrád, Újvidék –,³⁰ vagy ami még rosszabb, külföldön néznek munka után, s nem biztos, hogy el tudnak helyezkedni, mert a Vajdaságban a munkát keresők száma – s többségük iskolából kikerülő fiatal – a 70-es évek második felében mindig 70 ezer fölött volt. (Ezer lakosra vetítve 55, ami valamivel magasabb, mint az országos átlag.)³¹

„A foglalkoztatottak abszolút számának stagnálása, mi több, csökkenése képezi a vajdasági dolgozók intenzív kivándorlásának alapvető tényezőjét” – írja a kérdés egyik szerb szakértője.³²

A kevés munkaalkalom, a népesség előregedése és kihalása, a fiatalok elvándorlása következtében³³ az elmúlt évtizedben az alábbi körzetekben és mértékben csökkent a lakosság: Magyarkanizsa: 3 (10,7), Topolya: 2 (14), Kishegyes: 9 (14); Csóka, Törökkanizsa, Törökbecse: 5–8%-kal (a zárójeles számok az agrárnépesség fogyását mutatják). Az ipar vonzó hatására gyarapodott viszont, átlagban 7%-kal Temerin, Ada és Szabadka lakóinak száma, ez utóbbi kettő főleg bánáti magyar átköltözőkkel. A mezőgazdasági népesség viszont ezekben a körzetekben is átlag 11%-kal csökkent.

A társadalombiztosításban részt vevő parasztcsaládok átlagos lélekszáma 2,34; egy más felmérés szerint 3,46. A több mint egy fős különbség magyará-

zata: az első szám a valóban ott élőkre vonatkozik, míg a másodikban szerepelnek a család lakóhelyétől távol, bel- és külföldön dolgozó családtagok is.³⁴

Számítások szerint a jugoszláv mezőgazdaságból 1,5, az iparból 0,5 millió dolgozót lehetne elbocsátani, azaz nélkülözni. Ez a jelenlegi munkanélküliek és külföldön dolgozók 1,5 milliós táborával együtt elkészerítően magas, 3,5 milliós értéket ad. Nyilvánvaló, hogy ezen csak a jelenlegi feszített ütemű beruházások további fokozásával, új munkaalkalmak megteremtésével lehet segíteni. A vajdasági célkitűzések nagyratörőek: 1985-ig a fejlesztés tervezett üteme 7,3%, így az iparban évi 9-10, a mezőgazdaságban 4-5%-os növekedéssel számolnak. Először a kőolaj- és földgáztermelésben és -feldolgozásban, a vegyi-, fém-, építőanyag- és élelmiszeriparban kívánnak új termelőkapacitásokat létrehozni, s e célra a Világbanktól is vettek fel fejlesztési kölcsönt. Mivel a tartomány gazdaságának legsebezhetőbb pontja az energiahiány, atomerőmű felépítését is elhatározták. Az 1970-ben 854, 1975-ben 1200 \$-os egy főre eső nemzeti jövedelmet 10 év alatt 2260-ra akarják emelni, s ezzel egyidejűleg az ipar részesedését a tartomány gazdaságában 41,4%-ra. (1947-ben 19; 1977-ben 30,8%-volt.) 1985-ig 300 ezer új munkahelyet kívánnak biztosítani. A távlati elképzelések szerint 2000-re a Vajdaság lakosságának már csak 15%-a dolgozik majd a mezőgazdaságban.³⁵ Ha ez bekövetkezik, a hagyományos paraszti életforma megszűnésével, a jórészt még ma is zárt, a legtöbb esetben nemzetiségileg homogén falusi-mezővárosi településszerkezet felbomlásával a nemzetiségi lét utolsó bástyái is ledőlnek.³⁶

Az ún. baranyai háromszög – Pélmonostor (Beli Manastir) központtal – Horvátországhoz tartozik, 13 500 (24%) magyarral. Az itt lakók egyötöde dolgozik a társadalmi szektorban; közülük 39% az iparban és 31% a mezőgazdaságban-erdészletben. Az előbbieket Eszék, Pélmonostor, Kiskőszeg, Baranyavár üzemeiben találunk munkát.

Szlovóniában 4 magyar többségű³⁷ és számos vegyes lakosságú településen élnek magyarok Eszék, Vinkovci és Daruvár környékén, 3,5%-os arányban. Termelésben elfoglalt helyük, életkörülményeik vajdasági honfitársaikéhoz hasonlóak, de közülük még többen vállalnak munkát az ország más vidékein és külföldön.

A Szlovéniához tartozó Mura-mellék 2 nagyközségében élnek magyarok (9400 fő), akik Lendván és környékén a lakosság egynegyedét adják. A társadalmi szektorban dolgozók háromnegyedének az ipar ad kenyeret.

Az eddigiektől eltérően az itteni beruházások közel 50%-kal meghaladják az országos átlagot. Bár jellegét tekintve ez a vidék is viszonylag fejletlen, mezőgazdasági terület, meghatározó szerepe van annak, hogy a leggazdagabb, legfejlettebb köztársaság részét alkotja.³⁸

Jóllehet az 1959. márciusi JKSZ KV VB-határozat kötelezően előírta a „...külön gondoskodást az egyes, nagyobb részt nemzeti kisebbségek lakta, gaz-

daságilag elmaradott területek gazdasági fejlesztéséről”, s elrendelte, hogy a Szocialista Szövetség „vegyen részt különleges szükségleteik finanszírozásában” az azóta eltelt 22 év azt bizonyítja, hogy – a magyar nemzetiség vonatkozásában – ennek csak Szlovéniában tettek eleget.³⁹

4. Alkotmányos jogaik, anyanyelvhasználat

Az érvényben lévő 1974-es jugoszláv szövetségi alkotmány 245. szakasza kimondja: „A JSzSzK-ban a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúak, s egyenjogú nyelvük és írásuk is.”

Ebből következik, s ez valamennyi köztársaság és tartomány alkotmányában szerepel, hogy a nemzetiségek tagjainak joguk van

- állami szervek és közintézmények előtt anyanyelvüket és írásukat használni;
- anyanyelvi oktatáshoz;
- kultúrájuk fejlesztésére, s e célból szervezetek alapítására;
- nemzetiségi hovatartozásuk szabad kinyilvánítására, de erre nem kötelezhetők.

Alkotmányellenes és büntetendő bármilyen nemzetiségi jogegyenlőtlenség hirdetése és érvényesítése.⁴⁰

A vajdasági alkotmány bővebben szól a kultúra fejlesztéséről, az anyanyelven történő oktatás-nevelésről, a tájékoztatásról és hivatali ügyintézésről,⁴¹ de mindenben követi a szövetségi alkotmány rendelkezéseit.

Új elemeket találunk a szlovén alkotmányban, amely szerint „...a dolgozók és polgárok megvalósítják az olasz és magyar nemzetiség egyenjogúságát, és *serkentik* sokoldalú fejlődésüket. A nevelő-óvóintézetekben és iskolákban törvénnyel a kétnyelvű oktatást is be lehet vezetni, a szlovén és az olasz, illetve magyar nyelv kötelező tanításával. ...a Szlovén Szocialista Köztársaság *gondoskodik* az olasz, illetve magyar nemzetiség nevelése és oktatása, sajtója és más nyilvános tájékoztató eszköze és kulturális-művelődési tevékenysége egyéb formái fejlesztéséről, s a nemzetiségek jogainak megvalósításához szükséges káderek képzéséről, s e célból a szükséges támogatást *biztosítja*.”

A Szlovén SZK *támogatja* a nemzetiségek kulturális és anyanyelvi fejlődése érdekében az olasz, illetve magyar nemzetiség közötti *és anyaországaiikkal való kapcsolatuk fejlesztését*.

A nemzetiségek érdekközösségeket alakíthatnak.⁴²

Köztársaságunként vizsgálva az alkotmányban biztosított jogok gyakorlati megvalósítását, az egyenjogú nyelvhasználat kérdéseivel foglalkozunk. Mindezt, s az anyanyelvi oktatást már az 1946-os és 1963-as alkotmányok biztosították elméletileg. Azonban Jugoszlávia-szerte, így a *Vajdaságban* sem honosodott meg

a nemzetiségi nyelvek használata a közéletben. A magyar nyelvi joggyakorlat sem, mert nem jelentek meg a kötelező érvénnyel bíró végrehajtási utasítások; ezért a vállalatok és közintézmények meg sem kezdték az alkotmány rendelkezéséből reájuk háruló gyakorlati feladatok végrehajtását. Ez volt az az időszak, amikor az állam gazdasági és politikai apparátusa – „... amely a magántőke államosítása révén jött létre – természetszerűleg az állami nyelvet helyezte előtérbe, s ez a nyelv – az addig nem tapasztalt méretű, egységes irányítás alatt lévő tőkével rendelkező mindenható állami gépezet nyelve – behatolt a közélet minden pórúsába.”⁴³ A valójában szerb nacionalista álláspontot takaró érvekben sem volt hiány: nincs fedezet a nemzetiségi nyelvek párhuzamos használatával járó többletkiadásokra, a szocialista viszonyok önműködően biztosítják az egyenértékű fejlődést minden nép és társadalmi réteg számára; a nemzetiségiek, különösen a fiatalok, úgymint tudnak szerbül.⁴⁴

Az említett 1959. március 24-i párthatározat, a gazdasági reform és az öngazgatásra való tényleges áttérés (1965–1966), és az 1968-as év megrázkódtatásai (koszovói megmozdulások, Csehszlovákia) nyomán e gyakorlat tarthatatlansága a nemzetiségi politikában egyre inkább nyilvánvalóvá vált. Egymás után láttak napvilágot az egyre több lehetőséget nyújtó alkotmányfüggelékek (1967–1971), majd 1974-től az új alkotmány előírásait a gyakorlatba átültetni kívánó rendeletek.

Csupán a Vajdaságban több mint 20 törvény szabályozza a nyelvi egyenrangúság érvényesítésének módjait. Ezek hatálya kiterjed az

- oktatás és nevelés,⁴⁵
- a tájékoztatás,⁴⁶
- a közigazgatási és bírósági eljárás,⁴⁷
- a társadalmi-politikai közösségek és az öngazgató érdekközösségek tevékenysége,
- az anyakönyvek vezetése – a helységek elnevezése – a pecsétok használata,
- a munkaviszony, munkaügyek,⁴⁸ valamint
- az egyenjogúság finanszírozásának területére.

„A nemzetiségi nyelv szabad használatát a közéletben és az adminisztrációban a politikai szabadság kérdésének tekintjük – írja Molnár-Csikós László, a Hungarológiai Intézet munkatársa – s közben ez a jog inkább csak deklaratív, mert semmilyen szerv dolgozóit nem kötelezi arra, hogy a felekkel való érintkezést azoknak az anyanyelvén végezze.”⁴⁹

A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesület – az egyetlen megtúrt nemzetiségi szervezet a Vajdaságban – olyan szakemberek részvételével, mint Várady Tibor és Hock Rudolf, már 1971-ben javasolta: mondják ki, hogy a nyelvi egyenjogúságról szóló törvényt mindazokban a községekben kötelesek érvényesíteni, ahol nagyobb számban laknak nemzetiségiek, vagy ahol az összlakossághoz viszo-

nyitva legalább 10%-nyi nemzetiség él. Néhány szankció beiktatását is javasolták a törvénytervezetbe, abból kiindulva, hogy semmilyen kötelező erejű írott szabály nem képzelhető el büntető rendelkezések nélkül, s megállapították a helység- és utcanévek, valamint a cégtáblák két vagy többnyelvű kiírása törvényes rendezésének szükségességét.⁵⁰ Mindebből semmi nem valósult meg az elmúlt tíz év folyamán. Csupán a középületek bejáratánál találhatók a kínos pontossággal öt-nyelvű táblák, lengenek bizonyos alkalmakkor a többméteres, vörös csillagos nemzeti zászlók, de 1980 márciusáig elvétve ha akadt egy-egy kétnyelvű vállalati cégtábla Újvidéken, két- és többnyelvű helység- és utcanévtábla pedig sehol.

Előírták, hogy a helységeknek a nemzetiségek nyelvén való elnevezését, a személyneveknek a nemzetiségek nyelvén való írását, a társultmunka-szervezetek, öngazgatási érdekközösségek, más szervek és vállalatok cégjelzésének a nemzetiségek nyelvén (is) történő kitűzését 1979 folyamán tartományi törvényre kell szabályozni. Ez máig sem történt meg, így a gyakorlatban sem érvényesül.⁵¹ Így fordulhat elő, hogy Óbecse község statútuma csak globálisan beszél a nemzetek és nemzetiségek nyelvének egyenrangú használatáról, s hogy a nemzetiségi nyelven történő anyakönyvezés azért nem indulhatott meg, mert nem döntöttek még a helység- és személynévírás, illetve -használat ügyében.⁵²

Nyilvánvaló, hogy ma is érvényes az, amit Hock 1971-ben leírt: „...senki sem érzi magát illetékesnek és felhatalmazottnak, hogy ezt a kérdést napirendre tűzze, és még kevésbé akad olyan szerv, amely ennek elintézésére illetékesnek érezné magát.”⁵³

A VSZAT alkotmánya 276. szakaszában megfogalmazottak alapján 21 községben két, 12-ben 3, 7-ben pedig 4 nyelv egyenrangú és hivatalos. A valóságban azonban nem készültek fel ennek végrehajtására, mert a közigazgatási szervek nem rendelkeznek megfelelő számú tisztviselővel, a két- vagy többnyelvű ügyintézés és levelezés ellátására. Egy 1978-as adat szerint a községi igazgatási szerveknek 42, az ügyészségeknek 23%-a képes biztosítani a nemzetiségi nyelvek használatát.

A Vajdaságban az ügyfelek 29%-a – ez nagyjából megegyezik a nemzetiségek számarányával – a nemzetiségi nyelvek egyikén fordul a közigazgatási szervekhez, ugyanakkor azonban az eljárásoknak csupán 12%-át vezetik le e nyelvek valamelyikén. A tartomány 251 közigazgatási szerve közül mindössze 98-ban vannak megfelelő arányban képviselve a nemzetiségi tisztviselők. Magyar nyelvű űrlapokat 94 hivatalban használnak. Azt az előírást, hogy az eljárás nyelvét az ügyfél választja, a szervek kétharmada, 166 tartja be, de az eljárás nyelvén az egyharmada, vagyis 90 vezet jegyzőkönyvet.⁵⁴

Sok hivatalban azzal utasítják el a magyar nyelven beszélőt, hogy tanuljon meg szerbül, mintha ma is ott lógna a királyi Jugoszlávia felszólítása: „Govori na državnom jeziku.”⁵⁵

A községi igazgatási szervek gyakorlata a következő:

- a magyar nyelv egyenrangúan használatos valamennyi ügyosztályon írásban és szóban a 8 bácskai magyar többségű körzetben;
- minden ügyosztályon, főként szóban: Csóka, Magyarcsernye, Törökkanizsa, Zombor;
- néhány ügyosztályon, esetenként írásban is: Újvidék, Kula, Szenttamás, Törökbecse, Nagybecskerek, Versec;
- csak fordítószolgálat útján: Apatin, Verbász, Pancsova, Begaszentgyörgy (Žitište).

A községi testületek ülésein mindenki anyanyelvén szólalhat fel.

- Ez történik Magyarkanizsán, Adán, Zentán és Csókán, ahol a küldöttek többsége mindkét nyelvet ismeri;
- állandó szimultán fordítást biztosítanak Szabadkán és Topolyán;
- a magyar nyelvű felszólalásokat tömör fordításban ismertetik Óbecsén, Kishegyesen, Zomborban, Temerinben és Törökkanizsán;
- ritkán élnek a magyarul történő felszólalás jogával a többi említett községben, noha pl. Magyarcsernye és Törökbecse, a két központi település lakóinak csaknem 80%-a magyar.

A tájékoztatást illetően:

- a községi képviselő-testület elé kerülő anyagokat mindkét nyelven megjelentetik a 9 magyar többségű községben és Szenttamáson, Nagyikindán és Törökkanizsán;
- az anyagokat nem fordítják le, de magyarul is ismertetik az eseményeket a községi hivatalos lapban, a helyi sajtóban és rádióban Újvidék, Verbász, Kula, Apatin, Zombor, Versec és Nagybecskerek körzetében.

Bizonyos munkakörök esetében kötelező a nemzeti és nemzetiségi nyelv ismerete – 1974 óta nincs államnyelv! –, s ez utóbbi használatáért nyelvpótlékot fizetnek. Zenta, Ada, Óbecse, Topolya és Szabadka igazgatási szervei nyelvtanfolyamot szerveztek a magyar hivatali nyelvben kevésbé járatosak számára, igaz, önkéntességi alapon.⁵⁶

A helyzet *Horvátországban* még rosszabb, mert a Horvát SZK Közigazgatási Intézetének megállapítása szerint „...a népesebb magyar nemzetiséggel rendelkező községek közül (Pélmonostor, Eszék, Djakovo, Vinkovci, Vukovar, Pakrac) csupán Pélmonostor statútuma rendelkezik a magyar nyelv használatáról, de az is szerfölött hiányosan.”⁵⁷

A Szlovén SZK Képviselőházának 1977. április 28-i határozata kimondja: „A Szlovén SZK társultmunka-szervezeteinek, a terv- és fejlesztési szolgálatoknak nagyobb felelősséget kell tanúsítaniuk a vegyes nemzetiségű területek, különösen pedig a kevésbé fejlett és határ menti községek gyorsabb gazdasági fejlődése terén. *Akképpen kell irányítani a fejlesztési folyamatot, hogy megőrződjön és*

*tovább fejlődön e terület nemzetiségi jellege. ... A községi statútumok határoz-
zák meg pontosabban azt az alkotmányos rendelkezést, hogy a község köteles
szavatolni mindkét nyelv egyenjogúságát a társadalmi- és közéletben. A közsé-
gi statútumoknak rendelkezniük kell arról is, hogy a nyelvek egyenjogúságát a
feliratok egyforma látszatával is biztosítsa; rendezni kell a nemzetiség tagjai csalá-
ládi- és személynevének eredeti írását, a házasságkötést, valamint a vegyes nem-
zetiségű területen tevékenykedő öngazgatási szervezetek és közösségek két-
nyelvű ügyintézését...*

A Szlovén SZK Végrehajtó Tanácsa (a Kormány) a megfelelő társadalmi és öngazgatási tényezőkkel... kössön megállapodást, és javasoljon rendszerbeli megoldást az olasz és magyar nemzetiség külön szükségletei pénzelésére a Szlovén SZK alkotmányából eredő kötelezettségeivel összhangban”.⁵⁸

A Szlovén SZK Legfelsőbb Bíróságának végzése elrendeli, „...ha a nemzeti-
ségileg vegyes területeken a bírósági eljárásban olasz, illetve magyar nemzetiségű
fél vesz részt, az eljárást két nyelven kell vezetni, és a végzéseket is két nyelven
kell kézbesíteni a feleknek...”⁵⁹ Tehát az érdekeltek nem csupán használhatják az
anyanyelvüket, hanem kérhetik az eljárás azon való lefolytatását.

A viszonyok ismeretében megállapíthatjuk, hogy a Mura-melléken a minden-
nap⁶⁰ és a hivatali életben, beleértve a személyi igazolványok, jogosítványok,
nyomtatványok használatát, az utca- és helységnévtáblákat, megvalósították az
ideálisnak tartott kétnyelvűséget. Ez a fajta kétnyelvűség, amikor nemcsak a
nemzeti kisebbségek beszélnek és használják a többségi nemzet nyelvét, hanem
fordítva is, Szlovéniában élő valóság; a Szerb SZK-hoz tartozó Vajdaságban csu-
pán jámbor óhaj, amelyet a hatalmat szilárdan kezében tartó többségi nép és
funkcionáriusai nem is vesznek komolyan, mint ahogy pusztán a propaganda
szintjén érvényesül „...az albán és magyar nyelv bizonyos fokú használata a
köztársasági és szövetségi társadalmi-politikai szervekben, munkaszervezetek-
ben és igazgatóságokon...”. A hivatalos intézmények közül a vasút és a posta
maradt el legjobban a nyelvi egyenjogúság megvalósítása terén.

Tény, hogy az olyan formális, ám az otthonosság érzését keltő viszonylat-
ban, mint a kétnyelvű feliratok elhelyezése, Szlovénia, sőt Horvátország is
megelőzte a Vajdaságot, a jugoszláviai magyarság túlnyomó többségének szü-
lőföldjét.

A kisebbségek teljes egyenjogúsága – így az egyenrangú nyelvhasználat –
gyakorlati megvalósításának szükséges, de nem elégséges alapfeltétele e jogok
alkotmányos-jogi kodifikálása. A döntő tényező a mindennapi életben érvénye-
sülő politikai gyakorlat, amelyet mindig a többségi nép uralkodó osztálya, ve-
zető rétege és hivatali apparátusa csinál. Máig érvényes általános tapasztalat,
hogy „...a kisebbségek jogszabályilag biztosított nyelvhasználatát gyakorlatilag
űgyszólván sohasem valósult meg teljesen a jogi rendezésnek megfelelően”.⁶¹

Sem az I. világháború után, amikor Jugoszláviát – a többi közép- és délkelet-európai államhoz hasonlóan – a békeszerződésben rögzített nemzetközi kisebbségvédelmi előírások kötelezték a nemzeti és vallási kisebbségek kollektív jogainak tiszteletben tartására, sem 1945-től napjainkig, amikor az ENSZ pusztán személyi jogok biztosítására korlátozott joggyakorlata visszalépést jelent a Népszövetség – igaz, csak elvi jelentőségű – kisebbségvédelmi rendszeréhez képest. A II. világháború befejezése óta Keleten és Nyugaton egyaránt az egyes országok belügyének tekintik a kisebbségi-nemzetiségi kérdés rendezését, és ehhez tartja magát kormányzatunk is. Így az alkotmányokban a lenini elveknek megfelelően biztosított egyéni és csoportjogoknak a megsértése esetén nem alkalmazhatók szankciók; nincs olyan belföldi, a szocialista közösségen belüli vagy nemzetközi fórum, amelyhez a nemzetiségek vagy anyanemzeteik jogorvoslatért fordulhatnak.

Megvan annak a veszélye, hogy a súlyosbodó gazdasági helyzetre és az elkerülhetetlen takarékosagra való hivatkozással, egyes hivatalok és vállalatok a nemzetiségi jogegyenlőség gyakorlati megvalósítására szánt összegeken kívánnak majd takarékoskodni – s ezt már szóvá is tették Horvátországban.⁶²

5. Társadalmi helyzetük

A jugoszláviai magyarság társadalmi összetétele – a már említett történelmi okoknál fogva is – rendkívül hátrányos helyzetet mutat. Körükben a legmagasabb a mezőgazdaságban – annak is magánszektorában – és az iparban dolgozó szakképzetlen munkások aránya a Vajdaságban, de a másik két köztársasághoz tartozó területeken is. „Társadalmi fejlődése és foglalkozási szerkezetének korszerűsödése lelassult – írja Kővágó – s lényegesen elmaradt az országban végbemenő társadalmi átrétegződési, korszerűsödési folyamattól.” Újabbak híján néhány 1968-as adat: a magyaroknál a fizikai munkás – szellemi dolgozó arány 82:18, a jugoszláviai 70:30-cal szemben. A fizikai dolgozók csaknem fele szakképzetlen volt – e téren csak az albánok álltak mögöttük. Csak a legalacsonyabb diplomás kategóriában, a szakmunkásokat tekintve voltak az országos átlag fölött, minden másban mélyen alatta; így pl. a középiskolát végzetek száma a jugoszláviai átlag felét, az egyetemet és főiskolát végzetek annak harmadát is alig érte el. A magyar volt az egyetlen nemzetiség, amelynél nem csupán a 10 ezer lakosra jutó egyetemisták száma maradt el az országos átlagtól (5886), de ez a szám csökkent (1963: 2913; 1968: 2700).⁶³

Ez a tendencia a következő évtizedben szerencsére megfordult.

Ha összehasonlítjuk az 1975-ben és 1977-ben felsőfokú intézményt végzett magyar hallgatók számát, azt találjuk, hogy az egyetemistáké gyakorlatilag nem

változott (230, illetve 245), de a főiskolásoké egyharmaddal nőtt (269:416). Arányuk azonban az országban diplomát szerzettekben belül elszomorítóan alacsony, 1-1,5% körül van. Még rosszabb a helyzet a posztgraduális fokozatok terén.⁶⁴

Így az a Jugoszlávia egészére érvényes megállapítás, hogy az egyetemi hallgatók szociális összetétele kedvezőtlen, minden társadalmi réteg általában újratermeli önmagát, hogy a paraszt- és munkáscsaládokból kevesen jutnak el az egyetemre, fokozottan érvényes a magyar nemzetiségre.

Az 1960–70-es évek fordulóján Szerbia Közigazgatási Intézetének vizsgálati és a Vajdasági Kommunista Szövetsége adatai szerint a községi közigazgatásban dolgozók 66-74%-a szerb s 6,5–17%-a magyar volt, az iskolai végzettségtől függően (1976-ban 15,3%), s M. Tepavac egykori vajdasági párttitkár, majd külügyminiszter szerint ez az arány a tartományi hivatalokban 75:8 volt, s a magyarok a gazdasági vezetőknek mindössze 10,3%-át adták.⁶⁵

Az egyes társult munkaszervezetek tanácsaiban, illetve végrehajtó apparátusában a magyarok százalékos arányára a következőket találjuk:

– földműves-szövetkezetek:	20,2	illetve	17,7
– bankok, pénzintézetek:	18,4	illetve	13,8
– társadalombiztosító intézetek:	17,4	illetve	8,3
– biztosítótársaságok –			–
– egészségügyi intézmények:	17,9	illetve	13,7
– általános és középiskolák:	16,1	illetve	15,3
– egyetemek, főiskolák:	14,3	illetve	22,5
– tudományos intézetek:	19,6	illetve	12,1 ⁶⁶

Hasonló a helyzet a párt- és az ifjúsági szervezet tagjainak és vezetőinek körében. Míg a két háború közötti időszakban a JKP vajdasági tagjainak egyharmada magyar volt, tehát a magyarok számarányukon felül vettek részt a forradalmi mozgalomban, az elmúlt 37 évben ez soha nem haladta meg a 9–10%-ot.⁶⁷ Az okok sokrétűek, kezdve a magyarok – teljességgel megalapozott – visszahúzódásától, tartózkodásától a politikában (elég, ha 1941, 1944, 1948 eseményeire gondolunk), a VKSZ kizárólagosan szerb-horvát nyelvhasználatán át a JKSZ szociális összetételéig, s ez a döntő. „A JKSZ soraiban ugyanis viszonylag kevés a munkás – ezt több ízben megállapították már felelős pártfórumok –, a magyarok viszont jelentős számban munkások. A JKSZ-ben kevés, úgyszólván alig van paraszt, viszont a magyarság jelentős hányada még ma is földműveléssel foglalkozik. A magyarok között viszonylag kevés az értelmiségi és a hivatalnok, főleg magasabb felelős beosztásban, viszont éppen ez a réteg igen népes a Kommunista Szövetség szervezetében” – adja meg a részletes indokolást Varga László.⁶⁸

Az okok ismerete azonban nem változtat azon a következményeiben rendkívül negatív hatású tényen, hogy a magyarok mélyen számarányuk alatti képviselőjük miatt sem a helyi (a becsei szerbek egy része nem ért egyet azzal, hogy

párttitkáruk magyar), a községi, a tartományi, sem pedig a köztársasági és szövetségi vezető pártszervekben nem tudják kifejezésre juttatni érdekeiket és törekvéseiket; hogy mit jelent ez egy szocialista országban, azt felesleges részletezni.

Hasonló a helyzet a hadseregben és a belügyi biztonsági szolgálatnál is, amelyeket igazából csak a szerbek, s közülük is főként a Crna Gora-iak és horvátországiak (likaiak – lásd Jovanka Broz és klikkje) érznek magukénak. A hadsereg szerepe a törvényesen nem, de a valóságban nagyon is létező államnyelv megtanításában kiemelkedő: katonai szolgálatuk idején tanulnak meg szerbül nem csak a magyarok és az albánok, de a szlovének és a macedónok fiai is. Egyedül a területvédelmi alakulatoknál van lehetőség a szerben kívül más nyelv használatára.

A vajdasági magyarság társadalmi-politikai helyzetét rossz értelemben befolyásoló tényező – az alkotmány szerint – nemzetiségi alapon létrehozható vertikális szervezetek alakításának és működésének rideg tilalma. A nagyszerb nacionalizmus önző megnyilvánulása ez, hiába próbálják a mindent megváltó öngazgatás jelszavával leplezni, hivatkozva az 1959-es párthatározatra.⁶⁹ Nincs elfogadható magyarázat azonban arra, hogy miért működhet a szlovén kormány mellett Nemzetiségi Hivatal, az olasz és magyarlakta területeken nemzetiségi érdekközösség, s miért fejthet ki igen eredményesnek ítélt tevékenységet 1949 óta folyamatosan a Horvátországi Magyarok Szövetsége.⁷⁰ Az egyetlen logikus – de kimondhatatlan – érv csak az lehet, hogy ami megadható egy 10 vagy 50 ezres kis etnikai csoportnak, az nem kívánatos szervezethez juttathatná azt a 400 ezer magyart, amelynek kétharmada egy tömbben él, 3 ezer km²-en a magyar határtól délre, a Tisza mentén.

A 60-as évek elején Ranković ennek kiharításával egy magyar autonóm területet akart létrehozni, s a tartomány többi részét elnyelte volna Szerbia. Ekkor azonban a vajdasági szerbek is a sarkukra álltak, és meghiúsították ezt az elképzelést,⁷¹ amelynek tagadhatatlan előnyei is lettek volna.

Néhány év múlva Kardelj, Vlahović és más pártvezetők is úgy nyilatkoztak, hogy a nemzetiségek megalakíthatják vertikális szervezeteiket, sőt Kardelj 1969-ben, az Olasz Unió küldöttségével beszélgetve lehetségesnek tartotta, hogy a községi és a köztársasági szervek hatáskörük egy részét átadják majd az Uniónak. Rehák László, a jugoszláviai magyarság egyik legnagyobb tekintélyű és legszókimondóbb vezetője 1970-ben állást foglalt egy ilyen szervezkedés engedélyezése mellett.⁷²

A kérdés a X. kongresszus téziseinek kapcsán ismét felvetődött. N. Dragosavac a NIN-ben tette fel a kérdést: érvényes-e az a megállapítás, hogy az öngazgatású szocialista közösségekben felesleges a nemzetiségek vertikális alapon történő kulturális és politikai szerveződése? A vajdasági pártvezetés véleményét – amely azonos a dualizmus kori magyar hivatalos állásponttal – M. Čanadanović fejtet-

te ki: Az öngazgató társadalomban minden polgár egyformán érvényesítheti jogait, így nemzetiségi jogait is.⁷³ Azóta a vertikális szervezetek ügye az érinthetetlen tabutémák egyikévé vált.

A 70-es évek derekán – ürügyül használva az „inform-bürosok” ügyét – átfogó kampány indult az északkelet-vajdasági magyarok, s különösen az értelmiség megfélemlítésére. Azóta vált általánossá az értelmiségiek hatósági ellenőrzése, szó- vagy írásbeli beszámoltatása, különösen ami magyarországi kapcsolataikat illeti. 1976 első hónapjaiban letartóztatási hullám söpört végig Zentán és Szabadkán. A legártatlanabb öntevékeny kulturális szervezetekre és szervezkedési kísérletre is azonnal lecsapnak, sőt koncepciók perек kreálásától sem riadnak vissza.⁷⁴ A Magyar Nyelvművelő Egyesületet – pusztán azért, mert túl sok értelmiségit tömörít – időről-időre nacionalizmussal vádolják, s gyors „tisztújításokkal” valósággal lefejezik, nehogy csírája lehessen egy átfogó magyar szervezetnek.

Az ilyen légkör természetesen kedvez a helyi túlkapasoknak,⁷⁵ melyeknek „eredménye” nem lehet kétséges: a helyi és községi nép-, valamint a vállalati munkástanácsokba beválasztott magyar képviselők – megfélemlítve – csupán részt vesznek az üléseken, s nem állnak ki a helyi közösség vagy a magyar nemzetiség igényei megvalósításáért.⁷⁶ Jellemző a jugoszláviai közállapotokra, hogy a magyarok és a többi nemzetiségek képviselőit gyakran a nyelvüket jól beszélő szerbekre bízzák, tág teret engedve a Rehák által ostorozott hivatalos-hívatlan atyáskodásnak.⁷⁷

A magyar értelmiség előtt két út áll: a sokszor tudatosan vállalt asszimiláció, amelynek jellemzői

- a többségi nemzethez tartozó házastárs,
- a többségi nyelv használata a családban és a magyar munkatársakkal,
- a gyerekek szerb-horvát iskolába adása, azok valós vagy vélt érdekében.

A fiatalabbak inkább elhagyják szülőföldjüket; más köztársaságba vagy Magyarországra telepednek át, de leggyakrabban Nyugatra emigrálnak, és ezzel végleg elvesznek a magyarság számára.

Az önkéntes asszimiláció sokak számára könnyebb, s főként előnyösebb megoldás, mint kiállni nemzetisége mellett, ha csak annyiban is, hogy áldozatot, többletmunkát vállalva elsajátítja munkaköre magyar szaknyelvét, s azt tevékenysége során használni is hajlandó.

Az elesettség, önálló életre képtelenség kérdése felmentésül szolgálhat: ha nem tudjuk kiépitni sajátos nemzetiségi létünket, történjen meg hát a beolvadás minél előbb, minek ez a meghosszabbított haláltusa egy szocialista társadalomban, ahol az osztályszempont a lényeges és meghatározó. Rehák szerint mind az asszimilációra való hajlandóság, mind pedig az osztályszempontok túlhangsúlyozása és a nemzetivel való szembeállítás a magyar szerb nacionalizmus szekerét tolja.

Mirnic Károly több tanulmányban foglalkozott az asszimiláció kérdésével és arra a megállapításra jutott, amire a Magyarországon dolgozó szakemberek: mind a gazdasági fejletlenség és lemaradás, mind pedig az iparosodás és városiasodás folyamata elősegíti azt.⁷⁸

Az első azzal, hogy elvándorlásra kényszerít, a másik pedig azért, hogy elmaradott magyarlakta körzetekbe ipart telepít, új lakónegyedeket épít, elsősorban a többségi néphez tartozók számára. Tipikus példa erre a magyarcsernyei cukorgyár esete, de általános gyakorlat ez Pozsonytól Sepsiszentgyörgyig és Beregszásztól Újvidékig.

Az asszimiláció egy sajátos, „átmeneti” formája, ha valaki „jugoszláv” nemzetiségűnek tartja, vagy legalábbis vallja magát. Ez a tendencia különösen erősen érvényesül Szabadkán, ahol a „magyar és horvát nacionalizmus elleni harc” jelszavával a 15%-nyi szerb népesség diktál 1971 óta, s terrorizálja a 85%-os magyar és bunyevác többséget. Hatásukra a város magyarjainak egy része „jugoszláv”-ként jelenik meg a statisztikákban s egyes vélemények szerint zömmel vegyes házasságban élő magyarok alkotják a vajdasági „jugoszlávok” 46 ezer fős táborát.

Mind több és több vegyes házasságot kötnek. A Vajdaságban ezek aránya 1956-ban 18; 65-ben 26 volt; a 70-es évek végén pedig megközelítette a 40%-ot. Horvátországban hagyományosan magas ez a szám, és a Szlovéniában élő magyarok körében már 50%-ra rúg.⁷⁹

A történelmi tapasztalatok és a mai művelődésszociológiai vizsgálatok egyaránt azt mutatják, hogy – elhanyagolhatóan kis számú kivételtől eltekintve – az asszimiláció mindig a többségi nép felé irányul, s azt szaporítja, erősíti. Különösképpen elősegíti az asszimilációt a közös vallás (magyarok és horvátok, illetve szlovének), újabban pedig a vallás, az egyházak szerepének visszaszorulása a magyarok és szerbek esetében.

A kétnyelvűséget sokan és megalapozottan tartják a beolvadáshoz vezető út első és jelentős lépésének. Ezt bizonyítja a mai Magyarország kétnyelvű nemzetiségeinek – szándékaink ellenére – felgyorsuló asszimilációja, a szlovákiai több százezres kétnyelvű, kettős kultúrájú réteg s az ukrán–orosz interetnikus viszony példája. Még a szlovén jó szándék és kétirányú, funkcionális kettős nyelvűség ellenére is félreismerhetetlen a maréknyi magyarság asszimilációs vesztesége: számuk 20 év alatt egytizeddel csökkent, közülük 5-600-an nem a Mura-vidéken élnek, s a tanítási órákon kívül a magyar gyerekek már szlovénül játszanak, beszélnek szlovén társaikkal, de egymással is.

Egy nyelvhasználatra vonatkozó vizsgálat szerint Zomborban egy ismeretlen embert magyarul szólít meg a magyar nemzetiségű középiskolások 25%-a, mindkét nyelven 11, s csak szerb-horvátul közel 60%-a. Zentán ez az arány 37:20:38, Szabadkán 25:20:50, Újvidéken 4?:93. Látjuk, hogy a magyar nyelv a minden-

napi életben csak a 85%-ig Zentán egyenrangú a szerbvel, s hogy a tartományi főváros a 13,4%-os magyar lakosságával együtt valójában egynyelvű várossá lett. A szerb-horvát nyelv nyilvános helyen való kizárólagos használata mind a négy városban kétszer olyan gyakori, mint a társasági nyelvhasználatban.⁸⁰

A vajdasági tollforgatók s elsősorban Rehák László műveiből egységes kép áll össze. Elméletben, a jogalkotás oldaláról nézve minden szabad, minden a leg-tökéletesebb rendben van. De ha a nemzetiségek képviselői – általában értelmiségiek – a megvalósítás módozatait firtatják, csakhamar kiderül, hogy az elvek gyakorlattá változtatásához nincs szankciókat kilátásba helyező végrehajtási utasítás, nincs pénz s szakképzett munkaerő, s valójában a szándék is hiányzik, meg a kellő léggör. Az öntudatos nemzetiségi lét minden téren való érvényesítésének igényét a Vajdaságban éppúgy, mint Koszovóban a „szerbek pozíciójának viszaszorításaként” értékelik, s még jó, ha rá nem sütik a „nagy magyar sovíniszta”, „informbűrés” vagy „albán irredenta” jelzők valamelyikét, annak minden következményével együtt. Noha nyilvánvaló, hogy álbékességet bolygat, előbb-utóbb lemond majd a „békekesség kedvéért” a magyar szó használatának sürgetéséről, majd a magyar beszédről is a nyilvános életben, nehogy „gyanus extrémista” hírébe keveredjen, és saját jól felfogott érdekében is „benősül” a többségi nemzetbe. Ezzel egy csapásra megnyeri szerb munkatársai és vezetői bizalmát, és számukra elfogadható reprezentánsa lesz a magyar nemzetiségnek.⁸¹ A tapasztalat azt mutatja, hogy a magyar értelmiségnek csak azok a képviselői kaphatnak szót a közéletben, s válhatnak mindkét fél, tehát az államhatalom és a magyarság által is elismert kvázi-vezetővé, ha egy „többségi” feleséggel, szerb vagy szlovén tudatú gyerekekkel már bebizonyították megbízhatóságukat és „államhűségüket”.

Az *egyházaknak* Jugoszláviában távolról sincs meg az a nemzetiségi tudatfenntartó hatása, mint – mondjuk – Romániában. A Vajdaságban a római katolikus vallás militáns képviselői mindig is a bunyevácok és a németek voltak – ők adták a lelkészutánpótlást, fel a kalocsai érsekig. A mai Jugoszláviában a katolicizmus egyre inkább a horvátokkal (és szlovénekkal) azonosul, azok érdekében lép fel a Vajdaságban is, ahol a magyarok kilenczede katolikus; sok helyen – például Zomborban – a plébános nem hajlandó magyarul misézni, csak horvátul. Hasonlóan agresszíven szlovén az őrihodosi fiatal evangélikus lelkész, aki templomában leszedette a magyar feliratokat, és magyar híveinek csak szlovénül prédikál.⁸²

Magyarságtudata, megőrző szerepe lényegében csak a kis létszámú református egyháznak van, elsősorban a szlavóniai és dél-bánáti szórvány-településeken (Torontálvásárhely-Debeljača, Ittebe, Hertelendyfalva-Vojlovica, Székelykeve-Skorenovac). Az egyházak működését – legyenek azok mohamedánok, katolikusok vagy protestánsok – az általános politikai-ideológiai irányvonalon kívül

különösen nehézé teszi az, hogy a szerbek hagyományosan vallástalanok, így kétszeresen is ellenségesen szemlélik, s ennek megfelelően kezelik az effajta tevékenységet.⁸³

Az *asszimiláció* a társadalmi mobilitás, az érvényesülés, a felemelkedés egyik formája. Iránya mindig és mindenütt egybeesett a gazdasági fejlődéssel és a társadalmi haladással: az elmaradott mezőgazdasági körzetekből a nemzetiségek egyre nagyobb számban vándoroltak a többségi, vagy ha úgy tetszik, az uralkodó nép által lakott városokba, ipari központokba, s a munkássá válás, a középosztályba, esetenként az uralkodó elitbe való felemelkedés azonban szinte minden esetben nyelv- és kultúraváltással járt és jár együtt.⁸⁴

A múltnak, a hagyományoknak igen nagy szerepe van e folyamat gyorsításában vagy lassításában: ha két nép évszázadokon át él békében és megértésben, a másikat egyenrangúnak tekintve (ha időnként az „uralkodó” és az „elnyomott” státus meg is cserélődött), összeházasodva, úgy az egyéni érdekektől motivált asszimiláció tömeges lesz, korszakonként ellenkező előjellel – jó példája ennek a magyar–szlovén, a magyar–horvát, de még a magyar–szlovák reláció is.

A Vajdaságban a magyar–szerb viszonylatban – mint láttuk – csak napjainkban, az elmúlt negyedszázadban változott meg a helyzet.

A korábban magyar és német többségű és jellegű városok szerbökké lettek, így az értékek megcserélődtek. Kialakult egy – vitathatatlanul szerb jellegű és dominanciájú – vajdasági érdekezésség, mentalitás és életforma, le egészen a szórakozásig és az ételekig, amely azonban közelebb áll a magyarhoz és általában a közép-európaihoz, mint a balkánihoz, s ez is jelentős mértékben hozzájárul az egybeolvadáshoz, s gyengíti a mindenképpen alárendelt helyzetet jelentő nemzetiséginek megmaradás szubjektív feltételeit.

A sokszor hivatalos intézkedésekkel is elősegített belső migráció e folyamat egyik látható megnyilvánulása. A környékbeli magyar falvakból Szabadkára, Újvidékre, Zomborba, Pancsovára, Becskerekre költözők még növelik vagy szinten tartják e városok magyar népességét,⁸⁵ de gyermekeik már szinte bizonyosan „jugoszlávokká” vagy szerbökké lesznek. A magyar településeken működő üzemek újvidéki vagy belgrádi egységhez tartoznak, s azok utasítására, vagy egyszerűen gazdasági kényszerből gyakran „kölcsonadják” munkásaikat Belgrád, Rijeka, Maribor, Ljubljana nagyüzemeinek,⁸⁶ de sokan dolgoznak idegenmunkásként a horvát tengerparton is.

Az a ténymegállapítás, hogy Jugoszláviában a legerősebb migrációs folyamatok a Vajdaságban észlelhetők, gyakorlatilag azt jelenti, hogy elsősorban magyarok és románok hagyják el szülőföldjüket. 1979-ben a külföldön dolgozó vajdaságiak 60%-a fiatal, 30%-a szakképzettséggel rendelkező és csaknem 28%-a magyar volt. A tapasztalat azt mutatja, ha vissza is térnek, szerb jellegű városokban telepednek le.⁸⁷

6. Oktatási és kulturális helyzetük

„Egy nemzetiség létehez, fönmaradásához elengedhetetlen a település viszonyainak és számának megfelelő anyanyelvi oktatási intézményhálózat.”⁸⁸

A modern korban, s különösen a szocialista országokban az anyanyelven történő oktatás-nevelés-képzésnek van a legnagyobb szerepe a nemzetiségi tudat megteremtésében és fenntartásában, hiszen a kulturális élet egésze is ezen az alapon nyugszik. Megfordítva: ha nincs meg a lehetőség a korszerű műveltség és szakirányú képzettség, beleértve a napjainkban és a jövőben egyre nélkülözhetlenebb felsőfokú végzettség anyanyelven történő megszerzésére, ez a nemzetiségi tudat elcsökevényesedéséhez, a nemzetiségi kultúra visszamaradottságához, elsorvadásához vezet, végső fokon pedig a felgyorsuló asszimilációt segíti elő.

Az óvodai hálózat Jugoszláviában fejletlenebb a magyarországinál; a 3-7 éveseknek mindössze 7%-át gondozzák. Legjobb a helyzet a Vajdaságban, ahol ez a gyerekek csaknem 25%-a számára biztosított. A magyar nyelvű óvodákba járók részaránya 17,6, a kétnyelvűekbe járóké 5,6%; ez együttesen 1,5%-kal magasabb, mint a magyarság részaránya. 1970–1971-ben 161 magyar foglalkozási nyelvű óvodába 6168 kisgyerek járt.

Teljes értékű anyanyelvi foglalkozás azonban csak az ún. „homogén” magyar óvodákban folyik, a szerb-horvát mint környezeti nyelv gyakorlásával. A kétnyelvű óvodákban a nemzetiségi gyerekek számától függ a foglalkozás nyelve; ha sokan vannak, a foglalkozások fele az ő nyelvükön történik, ha kevesen, akkor csak napi 30 perces vagy heti két órás nyelvgyakorlást iktatnak be magyarul.⁸⁹

Az elemi, illetve általános iskolák és a tanulók száma az 1950-es évek elejétől állandóan csökken. 1953–1954-ben 285 magyar tannyelvű iskolába csaknem 50 ezer gyerek járt, s másfél ezer pedagógus oktatta őket. 1977–1978-ban ugyanazek a számok a következők: 172 – 33 200 – 2200.⁹⁰

Az öngazgatás gazdasági-társadalmi adottságaiból következően a Vajdaság magyar többségű területein kielégítőnek mondható a magyar nyelven oktató általános iskolák hálózata – bár ilyen tulajdonképpen csak 26 volt 1970-ben, az iskolák alig 12%-a – a többi magyar tagozattal is rendelkező ún. területi iskola, s a magyarok által (is) lakott települések 40%-án csak alsó tagozat működött. A korábban önálló igazgatású magyar iskolákat az 50-es évek végétől fokozatosan összevonták a szerb-horvát tannyelvű iskolákkal, s kialakították a területi iskolák rendszerét; ez a folyamat párhuzamosan ment végbe a nálunk is ismert körzetesítéssel, amely – bár az oktatás színvonalát emeli – nemzetiségi szempontból egyértelműen negatív hatású visszafejlődés. Az elemi vagy általános iskolák ugyanis sajátos nemzetiségi intézmények, amelyeknek az oktató-nevelő munkán kívül – különösen kisebb településeken – jóval szélesebb körű művelődési-kulturális feladataik is vannak. Különösen Jugoszláviára jellemző, hogy sok esetben

az iskola az egyetlen nemzetiségi szervezet, amellyel élete során kapcsolatba kerül az illető nemzetiségi.⁹¹ Ezért pótolhatatlan az a veszteség, amit egy magyar vagy vegyes lakosságú falu magyar iskolájának vagy felső tagozatának megszüntetése okoz: a tanulók vagy a szerbhorvát tagozaton tanulnak tovább, vagy – jobb esetben – vállalják a legközelebbi magyar iskolába való bejárást, ha ezt a vonat és autóbusz-közlekedés lehetővé teszi. Mindenképpen szegényebb lesz viszont a település magyar művelődési élete a szakképzett pedagógusok távozásával.

A Vajdaságban – nyilvánvaló szándékkal – nemritkán olyan településeken is a magyar vagy szlovák tannyelvű tagozatokat vagy osztályokat számolták fel, ahol ezek a nemzetiségek laknak túlnyomó többségben. A megmaradtak egy részében is szerb-horvátul tanítanak egy vagy több tantárgyat, az alkotmányban lefektetett elemi nemzetiségi jogok megsértésével.⁹² A nem anyanyelven folytatott tanulás veszélyeire Rehák figyelmeztet: a szerb-horvát tagozaton végzők zöme „akulturalizálódik”: saját kultúrájával nem ismerkedik meg, de nem lesz részesévé a szerb kultúrának sem, ha jól-rosszul ki is tudja magát fejezni szerbül; viszont anyanyelvét is csak a konyhanyelv szintjén beszéli.⁹³

Általános jelenség, hogy a nemzetiségi iskolák régi épületekben,⁹⁴ korszerűtlen felszereléssel és alacsonyabb szinten oktatnak, bár tankönyveik semmivel sem rosszabbak. A továbbtanulásra és érvényesülésre vonatkozó megfontolások mellett ez a körülmény is a többségi nép iskoláiba tereli a nemzetiségi tanulókat. Sok helyen – s mindenekelőtt azokon a településeken, ahol a magyarság kisebbségben van – erősödik az a tendencia, hogy noha meg volna a lehetőség az anyanyelvi iskoláztatásra, a magyar szülők a pedagógusok agitálása ellenére is szerb-horvát tagozatra adják gyerekeiket, sőt követelik – ez előfordult a Szerémségben – a magyar nyelvű oktatás megszüntetését. Jelenleg a vajdasági magyar gyerekeknek mintegy 25%-a nem anyanyelvén tanul; ez az arány Újvidéken, a Közép- és Dél-Bánátban eléri az 50, sőt egyes helyeken (Versec, Pancsova) a 65-70%-ot is.⁹⁵

A Vajdaságban egyedül Szabadkán vezették be a kétnyelvű oktatást, tíz évvel az azt lehetővé tevő párthatározat és a szlovéniai megvalósítás után. Az oktatás itt továbbra is anyanyelven folyik, de a 18 ezer óvodás és általános iskolás „környezeti nyelv”-ként tanulja a magyart, illetve a szerb-horvátot. Hasonló a helyzet a középiskolákban is.⁹⁶

1970-ben a 188 vajdasági *középiszkola* közül 4 magyar és 31 kettős tannyelvű volt. A magyar középiszkolásoknak csak 54%-a folytatta tanulmányait anyanyelvén. A szerb-horvát nyelven tanulók közel kétharmada szakmunkásképző iskolába járt, mivel a magyar vidékeken, így Észak-Bácskában sem volt elég magyar tannyelvű szakoktatási intézmény. Lényegesen kevesebb magyar tanul tovább, mint a többi nemzetiséghez tartozók; a 70-es évek elején a vajdasági középiszkolások 15, a tanárok 15,3%-a volt magyar.⁹⁷

1977 után, a „középfokú hivatásirányú nevelés és oktatás” bevezetése után az egységes középiskolai hálózat I–II. (9–10.) osztályába járók, tehát általános képzésben részesülők soraiban a magyar nyelven tanulók száma több mint 50%-kal emelkedett. Ennek ellenére a nemzetiségi nyelven tanuló középiskolások száma csökkent (a magyaroké 2 év alatt, 1979-ig 12%-kal 2300-ról 2000-re), mivel sok helyen nem érik el a törvényben előírt minimálisan 15 fős létszámot ugyanazon a szakirányon és évfolyamon, így egyre kevesebb nemzetiségi tannyelvű osztályt indítanak.⁹⁸ Ha ez meg is történik, káderhiányra való hivatkozással a tantárgyak egy jelentős hányadát szerbül adják elő.⁹⁹ A tartományi oktatási és kulturális titkárság (minisztérium) közlése szerint 1980-ban a választható 28 szakma mind-egyike – a bőr- és gumiipari kivételével – elsajátítható volt magyar nyelven is.

Egy már említett felmérés szerint nem igaz az, hogy a magyar tagozatra járók nem tanulják meg a többségi nyelvet, hiszen a megkérdezett középiskolások többsége mindkét nyelven rendszeresen olvas szórakoztató és szépirodalmat. Anyanyelv és nemzetiségi tudatromboló hatása van viszont annak, ha szerbhorrát tagozatra járnak; ezeknek a magyar diákoknak csaknem egynegyede szerbül beszél magyar társaival.¹⁰⁰

A közép- és felsőfokú szakképzés jövőbeli alakulása nemzetiségi szempontból negatív tendenciákat erősít fel: az ún. társadalmi tevékenységek szakiskoláinak felvételi keretét már a jelenlegi, 1980–1981-es tanévben ezerrel csökkentették. Így jogi előképzésben 413, népművelésin 203, fordítóin (!) 170 fővel kevesebben vehetnek részt. Ennek megfelelően leszállították az egyetemi keretszámokat is: a jogi karon 300-zal, a bölcsészen 136-tal kevesebben kezdhették el tanulmányaikat 1980-ban.¹⁰¹ Halogatják a zombori állatorvosi kar megnyitását is.

Az egyetemi és főiskolai képzésben részt vevők számát tekintve tovább sötétül a kép. A 60-as években a vajdasági egyetemi hallgatók 13,2%-a volt magyar, a 70-es években ez 11%-ra csökkent. Bár 1971 és 1978 között a magyar hallgatók száma gyorsabban nőtt, mint a hallgatói összlétszám (2,3–1,8-szorosan), 1979-től, a szakirányú iskolákban végzettek megjelenésétől a nemzetiségi hallgatók száma ismét visszaesett. Az egyetemet végzettek %-os aránya az egyébként sem magas vajdasági átlag felét sem éri el.¹⁰²

Az újvidéki egyetemen és a szabadkai pedagógiai főiskolán folyó magyarszakos tanárképzéstől¹⁰³ eltekintve felsőfokú tanulmányok csak a többségi nyelvek valamelyikén folytathatók.

A gyakorlatban, mert egy vajdasági törvény kimondja, hogy ahol 30 hallgató kéri, ott meg kell szervezni a nemzetiségi nyelven történő oktatást. A rendelet valóra váltása terén a legtovább a szabadkai közgazdasági kar és az újvidéki jogi kar jutott. Az 1978–1979-es tanévben a szabadkai intézményben, ahol a hallgatóknak egynegyede magyar (nagyon sok az ott tanuló boszniai) az előadások

egyötödét, a gyakorlatok kétötödét magyarul is megtartották. 1979-ben a Szabadkán működő műszaki főiskolai karok mindhárom évfolyamán megindult a magyar nyelvű oktatás. Az erősáramú villamosmérnök hallgatók fele magyar, akik anyanyelvükön tanulnak. A jogi karon 2 tantárgyat magyarul is előadnak, s 11 tantárgy gyakorlatai magyarul is folynak;¹⁰⁴ ez a kar óráinak egynegyedét teszi ki. 1970-től a karon szaklektorátus működik, amelynek feladata a terminológiai gyakorlatok vezetése elsősorban magyarul a nemzetiségi és a szerb-horvát anyanyelvű hallgatók számára, de az utóbbiak ezt a lehetőséget kevésbé veszik igénybe. Eredetileg az volt az elképzelés, hogy tevékenysége az egyetem minden karára kiterjed, és tapasztalatai alapján mindenütt megindul az egyetemi oktatás magyar nyelven, de legalábbis egyes szaktárgyak előadása magyarul. Ennek megvalósítása mindmáig várat magára, bár egyes karokon (agrár, orvosi, műszaki) több magyar oktató dolgozik, mint a jogi karon – a bölcsészkaron például 15, a közgazdaságin 26%-os az arány, de az egyetem egészén nem éri el a 10%-ot. Ezért mondhatta keserűen Rehák László: „...egyesek ezt a tudományos-pedagógiai intézményt (a vajdasági egyetemet – A. L.) mindenekelőtt a szerb kultúra intézményének tartják, amelyre afféle fülbevalóként 1–2 nemzetiségi tanszéket is ráaggattak.”¹⁰⁵ Előrelépés csupán az összes karon oktatott marxista és társadalomtudományi tárgyak bővülő magyar nyelvű előadásában van.

Állandóan visszatérő panasz, hogy még a magyar területen magyar munkásokkal dolgozó vállalatok, községi igazgatási szervek sem támogatják ösztöndíjakkal a magyar egyetemi hallgatókat. Tartományi szinten pedig szinte hihetetlen anomáliák fordulnak elő: 1970-ben a tanulmányi kölcsönben részesülő 3 500 vajdasági hallgatóból 306 volt nemzetiségi, de abból is 51 koszovói albán; a más köztársaságokból (Crna Gora, Bosznia) valók a Vajdaság által nyújtott kölcsön 51%-át vették fel! Hasonló a helyzet a diáktothoni ellátás terén, ami Jugoszláviában különösen neuralgikus pont. 1980-ban a Vajdaságba való nemzetiségi hallgatóknak mindössze 5%-a jutott kollégiumi elhelyezéshez; a többi nemzetnél és nemzetiségnél ez 15%, sőt a Crna Gora-iak esetében – akik valóságos maffiaként szállják meg a jugoszláv hivatalos szervek, s különösen a hadsereg vezető pozícióit – ez az arány 40%. A magyarázkodásokban nincs hiány: pl. hivatkoznak a magyarok és szlovákok jobb életkörülményeire.¹⁰⁶

A keserű igazság az, hogy a Vajdaság saját, mindenekelőtt a lakosság egyharmadát kitevő nemzetiségi polgárai kárára képez ki egyetemét és főiskoláit egy idegen mentalitású és nagy létszámú értelmiségi és vezető réteget, amely nem tér vissza az elmaradott déli területekre, hanem ott csikarva ki állást magának, rontja a vajdaságiak – elsősorban a nemzetiségi fiatalok – elhelyezkedési esélyeit.

A 70-es években több száz vajdasági magyar fiatal szerzett felsőfokú képesítést magyarországi egyetemeken és főiskolákon, részben az államközi egyezményekben biztosított lehetőségekkel élve, többségük azonban saját költségén.

A Magyarországról hazatértek állampolgári hűségét azonban megkérdőjelezték. A hatóságokat megrettentette az „idegen eszmei hatások” terjesztésének, s még inkább a magyar nemzeti tudat megerősödésének, egy új, számában is jelentős magyar műszaki, orvos- és agrár-értelmiség formálódásának lehetősége, és megfélemlítéssel, adminisztratív intézkedés egész sorával tették lehetetlenné ennek az ígéretes folyamatnak a kiteljesedését.¹⁰⁷

A horvátországi magyarok oktatási-művelődési helyzetét nehezíti szétszórtságuk: a baranyai 15 ezer magyar még viszonylag egy tömbben él, de a 10 ezres szlavóniai, s még inkább a hasonló nagyságú horvátországi szórványra a teljes szétaprózottság jellemző. Előnyük viszont a vajdaságiakkal szemben, hogy 32 éve működő szövetségük – teljes joggal – fennmaradásuk alapvető feltételének tartja az anyanyelvi oktatás erősítését, kiterjesztését és körülményeinek javítását, korszerűsítését.

Az 1977–1978-as tanévben 6 óvodában 156; 14 általános iskolában (melyekből 7 csak alsó tagozatos¹⁰⁸) 859; és egy középiskolai tagozaton 158 magyar gyerek anyanyelvén folytathatta tanulmányait.¹⁰⁹ Javítja a képet, hogy a mi nemzeti-ségi iskoláinkhoz hasonló módon 25 iskolában 24 tanár vezetésével 1167 diák látogatta az ún. anyanyelvápoló órákat; óraszámuk az alsó tagozaton heti 6, a felsőn 3–4. Évente átlagban 100 gyerek kezdi el ilyen módon a magyar nyelv rendszeres tanulását; sokan közülük nem magyar nyelvűek.

Rontja viszont az, hogy az 1980–1981-es tanévre megszűnt egy négyosztályos iskola, s csak 23 iskolában szerveztek anyanyelvápoló tanfolyamokat. A terület természetes központjában, Pélmonostoron, ahol az egyetlen magyar nyelvű középiskolai tagozat működik, nincs magyar tannyelvű általános iskola, csupán anyanyelvápolás, mindössze 40 fővel.¹¹⁰ A horvát-szerb tagozatra járó 2000 tanuló között is szép számmal akad magyar anyanyelvű, de számúkra eddig órarendi problémák miatt nem tudták megindítani az anyanyelvápoló tanfolyamokat.

A helyi igényeket ismerve a szövetség javasolja, hogy még hat településen nyissanak magyar, illetve kétnyelvű óvodát, magyar illetve két nyelvű általános iskolai tagozatot Pélmonostoron, Bellyén és Dárdán. Pélmonostoron a pedagógiai és vasmunkás szak mellett indítsák meg a közgazdasági és matematikai tagozaton a magyar nyelvű oktatást, ha egyelőre részlegesen is. Nagy szüksége lenne magyar nyelven tanult szakemberekre a mezőgazdaságnak is, különösen a szőlészet-borászatban és állattenyésztésben. Támogatják a laskóiak kérését, hogy Horvátország legnagyobb magyar tannyelvű általános iskoláját bővítsék az általános középiskolai alaposztályokkal, a 9–10.-kel.

Határozat született arról, hogy az eszéki pedagógiai főiskolán bevezetik a magyar nyelvű tanítóképzést évfolyamonként 15 fővel, és a magyar nyelv választhatóságát az idegen nyelvek sorában, de erre 1980 decemberéig nem került sor. A horvátországi magyarok értelmiségi utánpótlását az eszéki, zágrábi, bu-

dapesti és pécsi egyetemek és főiskolák biztosítják. Egyre nagyobb az érdeklődés a magyarországi ösztöndíjak iránt: az 1980-ban rendelkezésre álló 6 helyre 11-en jelentkeztek, s a zágrábi kormányzati szervek jóváhagyásával valamennyien megkezdheték tanulmányaikat Magyarországon. Az évente több 10 főre kiterjedő pedagógus továbbképzés is Magyarországon történik (Pécs, Budapest, Debrecen).¹¹¹

Reményt keltő kijelentések és rendelkezések láttak napvilágot az elmúlt évben Horvátországban: a nemzetiségi oktatást mindenütt meg kell szervezni, ahol erre a legkisebb igény is jelentkezik; nemzetiségi anyanyelvű iskolában – a horvát-szerbet kivéve – csak nemzetiségi anyanyelvű pedagógus taníthat; nemzetiségi tagozat – mint nálunk – a kötelezően előírtnál kisebb létszámmal is indítható; az iskolai ügyvitelnek és az okmányoknak kétnyelvűeknek kell lenniük; a többségi lakosságnak is meg kell ismerkedni a velük együtt élő nemzetiségek nyelvével.¹¹²

Szlovéniában, ahol a Mura-melléki magyar és vegyes lakosságú településeken magyar tannyelvű általános iskolák működtek, az 1950-es évek végére furcsa helyzet állt elő: a magyar tanulók egyharmada, s éppen a városlakó lendvaiak, szlovén tannyelvű iskolába járt, s a magyar szülők jártak elől az „elnemzetlenítésben”. Gyerekeiket az osztatlan magyar iskolák helyett, ahol 5-6, sőt 8 osztályt is egy tanító tanított (Hidvég, Radamos, Göntérháza), a jobban felszerelt, modern szlovén intézményekbe járatták; már csak a továbbtanulás miatt is. A helyi szlovén és magyar vezetők úgy ítélték meg, hogy ez nagyon meggyorsította a beolvadási folyamatot. A megoldást azonban nem a magyar iskolák korszerűsítésében látták, hanem a kétnyelvű iskolák szervezésében. E szándékukat az 1959. márciusi KB határozat megerősítette, s ezzel párhuzamosan megkezdték a kétnyelvű óvodai hálózat kiépítését is. A kétnyelvű oktatási és nevelőintézmények célja az anyanyelv és nemzeti kultúra megismertetése úgy, hogy közben a másik nemzetiség nyelvét, történelmének és kultúrájának alapvető jellemzőit is megismerjék. 1979-ben 11 kétnyelvű óvodába 380 gyerek járt, a 13 kétnyelvű általános iskolába pedig 1300, természetesen nem csak magyar anyanyelvű tanuló. Ez utóbbiak száma az elmúlt 10 évben csökkent (a lendvai községben a magyaroké 900-ról 800-ra), de a magyarok aránya lassan növekedve megközelítette a 60%-ot.¹¹³

Az 1976–1977-es tanévtől kezdve bevezették a horvátországihoz hasonló anyanyelvápolást a szlovén nyelvű középiskolába járó magyar diákok számára heti három órában. Célul tűzték ki egy kétnyelvű középiskolai tagozat létesítését Alsólendván.

A magyar fiatalok Ljubljana és Maribor egyetemlein és főiskoláin tanulhatnak tovább. Mivel közülük sokan a lendvai ipari szakközépiskolában végeznek, kiemelkedően nagy számban található a maribori műszaki főiskolán. Közülük

kerül ki a Mariborban működő magyar lektor hallgatóinak fele. Magyar nyelvű pedagógusképzés a maribori pedagógiai főiskolán folyik, ahol a magyar lektorátust 1980-ban, kibővítve, tanszéki rangra emelték.

A vajdasági gyakorlattól eltérően a nemzetiségi egyetemisták előnyt élveznek a kollégiumi felvételnél, s biztosítják számukra a megfelelő anyagi eszközöket és szakmai-nevelői támogatást, hogy tanulmányaikat sikerrel befejezhessék.¹¹⁴

Államközi egyezmény keretében lehetőség van természetesen a diploma megszerzésére magyarországi felsőfokú oktatási intézményekben is, valamint nyelvi-szakmai továbbképzésre. A gyakorlatban ezek végrehajtása akadozik.

A kétnyelvű oktatás bevezetésére és fenntartására, korszerűsítésére a szlovén párt- és állami vezetés kötelezte a helyi szerveket, a közhangulat ellenére,¹¹⁵ mindenekelőtt azért, hogy példát mutassanak Ausztria és Olaszország számára, ahol a szlovéniai olasz és magyar nemzetiség számát messze meghaladó szlovén kisebbség él, a nemzetiségekkel való bánásmódra – s ezt nyíltan ki is mondják. Ennek érdekében komoly anyagi áldozatokat is hoznak – így a kétnyelvű iskoláztatás költségeinek 50-70%-át állami dotációként központi alapból fedezik, s a kétnyelvű iskolák az anyagi ellátottságot tekintve kedvezményekben részesülnek.

A tapasztalatok azonban távolról sem egyértelműen pozitívak. Közkeletű igazság, hogy az oktatás-nevelés anyanyelven a leghatékonyabb; a szinte mondatonként változtatott kétnyelvűség alig megoldható nyelvi-pszichológiai nehézségeket támaszt a pedagógusokkal szemben, akik között kevés az igazán kétnyelvű. A kétnyelvű óvodákban dolgozók többsége magyarul is beszélő szlovén, míg az általános iskolai pedagógusoknak mindössze 20%-a ismerte megfelelően a magyar nyelvet a 70-es évek elején.

A jó szándék ellenére – s ezt mutatják a felmérések – az adott helyzetben még a kétirányú kettősnyelvűség is a törpe kisebbség beolvadását segíti elő. Szlovén társával a magyar gyerekek kétharmada szlovénul beszél, míg ez az arány a szlovéneknél 50% alatt van; sőt a magyar diákok 10%-a egymás között is szlovénul beszél, különösen a vegyes családból származók.¹¹⁶

Sokatmondó és jelentős tény viszont, hogy a szomszédos országok közül Jugoszlávia az egyetlen, ahol a többségi népek gyerekeinek ezrei tanulják egy nemzetiség nyelvét.

Jugoszláviában a nemzetiségi, így a *magyar kultúra* fejlesztése elé sem gördítenek akadályokat. Újvidéken jelenik meg a magyar nyelvterület legnagyobb terjedelmű, számos helyi és szakmai-tematikus melléklettel bővített (Dunatáj, Kilátó, Szivárvány), színvonalas és érdekes napilapja, a *Magyar Szó*, hétköznap a 30, vasárnap a 70 ezret is meghaladó példányszámban. A magyarok 80-90%-a rendszeresen olvassa.

1978-ban 45 magyar nyelvű újság jelent meg 13 668 000, s 15 folyóirat 219 ezer példányban.¹¹⁷

Korábban Zágrábban, most Eszéken jelenik meg a Horvátországi Magyarok Szövetségének hetilapja, a *Magyar Képes Újság* hatezer példányban. Az egyik legérdekesebb, legjobban szerkesztett magyar lap a *Képes Ifjúság*. Szabadkán jelenik meg – az újvidéki lapokkal rivalizálva – a *7 Nap*.

A folyóiratok közül korábban a *Híd*, 1971-től a Rehák szerkesztésében megjelenő *Létünk* közli a legjobb tanulmányokat a jugoszláviai magyarság helyzetéről. Horvátországban most készülnek a *Pillantás* című irodalmi folyóirat: megindítására.

Könyvkiadójuk, az újvidéki *Fórum*, a legrégebbi, s talán a legjobban dolgozó is a szomszédnépi magyarság szolgálatában. Évente 40-170 könyvet jelentet meg, köztük 10-15 vajdasági magyar író alkotását.¹¹⁸

Viszonylag sok az egyházi kiadvány – különösen népszerűek a naptárak.

Két állandó színiegyüttesük van, melyek rendszeresen tartanak előadást Horvátországban és Szlovéniában is, de egyik sem önálló: az egyik az újvidéki, a másik szabadkai szerb (nép)színház magyar tagozata, és állandó súrlódás forrása, hogy egyik sem rendelkezik saját épülettel.

Zágrábban 1936 óta működik a főként magyar egyetemistákat tömörítő Ady Endre, Ljubljánában pedig a Pefőfi Sándor Kör. Belgrádban a 60-as évek elején megszűnt a József Attiláról elnevezett magyar kulturális egyesület működése, pedig ott több magyar él, mint az előbbi két városban együttvéve.

Az újvidéki rádió 5 nyelven sugároz színvonalas műsort egész napon át; a nemzetiségi nyelvű adásidő kb. kétharmadát a magyar nyelvű műsorok adják, napi 15 órát a középhullámon, 2 órát az URH-n. A tv-ben naponta 8 órán át foghatók nemzetiségi műsorok, melyeknek fele magyar. A lendvai magyar érdeklődősség új helyiségében működik a meglehetősen gyenge színvonalú hetilap a *Népújság* (anyagának 60-70%-a helyi jellegű és népművelő célzatú; kb. 2 ezer példányban) és a magyar nyelvű rádióadás szerkesztősége is (1978-ban heti három órás adásidő). A ljubljánai központi tv-állomás havonta fél órás magyar nyelvű műsort sugároz *Hidak* címmel.¹¹⁹

Nem lebecsülendő szerepe van a magyarságtudat és kultúra fenntartásában annak, hogy a magyarországi rádió- és tv-adások jól vehetők egész a Közép-Bácska és Bánát vonaláig.

A nyilvános könyvtárakra Jugoszlávia-szerre három dolog jellemző:

– a lakosságon belüli számarányhoz képest kevés a magyar nyelvű könyv, különösen a szakirodalom;

– a meglévő könyvállomány jelentős része elavult, 1945, sőt 1918 előtti;

– alig alkalmaznak szakképzett magyar könyvtárosokat.¹²⁰

1944 előtt a magyar és általában a nemzetiségi kultúra hordozói az egyházak és a társadalmi szervezetek voltak. A szocialista államokban az előbbieket tevékenységét a templomok falai közé szorították vissza, s Szerbiában – mint láttuk

– semmiféle nemzetiségi alapon szervezett tevékenységet nem engedélyeznek. Ily módon a nemzetiségi-népi kultúra továbbvívői a helyi öntevékeny művészeti együttesek lettek. Súlyos gondot jelent, hogy előadásaik zöme megreked a népszínmű és az operett szintjén, alkalmazkodva a közönség ízléséhez. Néhány együttes – általában lelkes pedagógusok vezetésével – hiteles ábrázolást és művészi élményt tud nyújtani a helyi folklórkincs színpadra állításával.¹²¹ A nemzetiségi közművelődés minden országban, így Jugoszláviában is falu- és folklórcentrikus. Ez egyrészt elmaradottságát tükrözi, másrészt a szükséges intézmények, a megfelelő épületek hiányára mutat; ilyenformán a városba költöző nemzetiségiek lába alól kulturális vonatkozásban is kicsúszik a talaj, megkönnyítve beolvadásukat. A nemzetiségek ösztönös, hagyományos kultúramegőrzése felbomlóban van, s még nem alakultak ki a közművelődés korszerű, „urbanus” formái – igaz, a többségi népeknél sem, de azok háta mögött ott áll az állam és társadalom támogatását élvező intézményrendszer jelentős anyagi eszközökkel.

A Vajdaságban és Horvátországban általános a panasz, hogy a vegyes lakosságú községekben és településeken a művelődésre szánt összegeknek csak jelképes része jut a magyar kultúra ápolására, magyar könyvek beszerzésére.¹²²

A tudományos kutatás helyzete a Vajdaságban általában is elszomorító. A 10 ezer lakosra eső kutatók számát tekintve mélyen a jugoszláv átlag alatt van, mögötte már csak Koszovó és Crna Gora áll, sőt a foglalkoztatottakhoz viszonyítva Koszovó is messze megelőzi a Vajdaságot.¹²³

Az anyanyelven végzett tudományos tevékenység Jugoszláviában sem hoz elismerést, elsősorban irodalom-központú csonkasága miatt. Igényes és színvonalas munkát végeznek az irodalomtörténészek, kritikusok, nyelvészek és néprajzosok (a közelmúltban megalakíthatták egyesületüket is); a munkásmozgalomra koncentrált történeti munkák már gyengébbek, és nagyon hiányzik a szervezett közgazdasági, szociológiai, demográfiai-statisztikai, jogi és politológiai kutatás. Annak ellenére, hogy a szomszédos országok közül egyedül itt, Újvidéken működik Hungarológiai Intézet, amelynek vezetői azonban mereven elzárkóznak a magyar nemzetiség jelenlegi helyzetét feltárni szándékozó korszerű kutatási formáktól.¹²⁴

Nincs önálló magyar múzeum, könyvtár, levéltár, dokumentációs bázis, amelyek mindegyike otthona lehetne a magyar tudományosságnak; művelői ma a vajdasági tudósok és kutatók egy százalékát adják csupán.¹²⁵

A jugoszláviai magyarság legrangosabb szellemi teljesítményét kétségtelenül az irodalom jelenti. Dacára annak, hogy a legkülönbébb izmusoknak hódoló, sokszor pózolóan modernkedő művelői nem veszik észre, hogy elszakadtak olvasóiktól, akik már meg sem értik szó-bűvészkedéseiket. Ugyanakkor számos prózai alkotás tanúskodik az ottani magyarság összeroppanásáról, szorongásáról, otthontalanságáról, menekülési vágyáról külföldre, a szexualitásba, az öngyilkosságba.¹²⁶

Az 1981. április 29-i *Magyar Szóban* közzétett adatok alapján a Vajdaságban élő magyar nemzetiség száma 383 ezer; tíz év alatt 40 ezerrel csökkent. Számarányuk 18,9%. 7 magyar többségű községben csökkent a lakosság száma. 164 ezren vallották magukat „jugoszláv”-nak.

7. Hatása államközi kapcsolatainkra; kitekintés a jövőbe, tennivalóink

A jugoszláviai magyarság helyzete a többi szomszédos szocialista országban élő nemzetiségekéhez képest vitathatatlanul a legjobb, akár az alkotmányos-jogi rendezést nézzük, akár annak gyakorlati megvalósítását, de távolról sem megnyugtató. Nem csaphatjuk be magunkat téves analógiák felállításával: a Vajdaság nem Koszovó, ahol a lakosság 80-90%-át kitevő albánok saját vezetésük alatt álló köztársaságért küzdenek; a Vajdaság egyértelműen és visszavonhatatlanul szerb többségű és jellegű, ahol a népesség alig egyötödét számláló magyarság reménytelen kisebbségben, sok helyütt önmagában zárkózva él.

Az a körülmény, hogy döntő többségük ennek ellenére az el nem kötelezett Jugoszláviát tekinti hazájának és nem is kívánna a mai Magyarországon élni,¹²⁷ elősegíti nemcsak egy önállósuló, „budapestitől” távolodó, autonóm vajdasági magyar nemzetiségi-nemzeti tudat kialakulását, de az egyre gyorsuló beolvadást, felszívódást is. Ez a folyamat keletről nyugatra haladva, a két, két és fél milliós romániai magyarságtól a burgenlandi még éppen hogy létező ötezres magyar szórványig egyre erőteljesebben érvényesül. A mai Felsőőr mutatja a holnapi Lendvát, Órihodost; s holnapután ez lesz a sorsa Szabadkának, de Zentának és Magyarkanizsának is – ezt sugallják a statisztikák száraz számsorai.

Hogy ne így legyen, annak érdekében már ma és államközi szinten is tennünk kell valamit. S nemcsak azért, mert nem lehet közömbös számunkra a déli határaink mentén élő félmillió, s a többi hárommillió magyar sorsa, de azért sem, mert ez elsőrendű fontosságú belpolitikai kérdés. Mi az, amit tehetünk?

– Először is a jelenleginél sokkal szervezettebben és hatékonyabban kell foglalkoznunk a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségek helyzetével, problémáival, e törődést nem csupán az oktatási-kulturális területre korlátozva.

Részletes és naprakész információs bázissal kell rendelkezünk, beleértve egy széles körű dokumentáció kiépítését. Külképviselőinknek – így a belgrádnak is – az eddiginél sokkal nagyobb figyelmet kellene szentelni általában a nemzetiségi, s különösen az illető országban élő magyar nemzetiség kérdéseinek. Ehhez az szükséges, hogy legalább egy hozzáértő munkatárs teljes munkaidejében és energiájával ezzel foglalkozzon, és igényes összefoglalásokkal rendszeresen tájékoztassa külügyi vezetésünket a fejleményekről.

– Egyértelműen és minden szempontból hasznos és szükséges lenne a vajdasági magyarok átfogó kulturális-érdekvédelmi szervezetének létrehozása. A rendszeresen megtartott párt- és államközi tárgyalásokon javaslatot kellene tennünk erre nézve, három érv felsorakoztatásával:

– a jugoszláv alkotmány erre lehetőséget ad,

– Horvátországban 1949, Szlovéniában 1975 óta általános elismerés közepette működnek nemzetiségi szövetségek és érdekközösségek, így például az Olasz Unió is; hivatkozhatunk a Csemadok és a hazai négy nemzetiségi szövetségre, de legfőképpen arra; hogy

– Jugoszláviában a hazai nemzetiségek és a szomszédos országokban élő jugoszláv kisebbségek kérdését azonos és egymástól elválaszthatatlan problémaként kezelik, sőt az alkotmány kötelezi a szövetségi és a köztársasági kormányokat, hogy lépjenek fel a külföldön élő jugoszláv nemzeti közösségek érdekében.¹²⁸

Így viszonyosság alapján ezt mi is megtehetjük, anélkül, hogy belügyeikbe való beavatkozással vádolhatnánk.

– Jugoszlávia világviszonylatban is az egyik legaktívabban fellépő állam a nemzetiségi-kisebbségi jogok biztosításának követelésében. Magyarok alkotják Európa legnagyobb létszámú nemzeti kisebbségét – 3,5-4 millió –, s országonként eltérő helyzetükben az a közös, hogy bőven van még javítani való, így e tekintetben Jugoszlávia természetes szövetségésünk.¹²⁹ Meg kellene találni a módját annak, hogy a különböző nemzetközi fórumokon, így az ENSZ-ben és az európai biztonsági és együttműködési értekezleteken közösen lépünk fel külföldön élő nemzetiségeink kollektív jogainak alkotmányos és gyakorlati biztosítására.

Erre annál inkább lehetőség nyílik, mivel a nemzetközi szervezetekben és közvéleményben is kezdik elismerni, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása nem kizárólag annak az államnak a hatáskörébe tartozik, ahol az illető kisebbség(ek) él(nek).

Bár létezik egy Faji Megkülönböztetéssel Foglalkozó ENSZ-bizottság, s annak a kisebbségek védelmével foglalkozó albizottsága, hiányzik egy nemzetközi szerv, amely jogilag és politikailag rendezné a kisebbségek helyzetét, foglalkozna a panaszokkal és beadványokkal, vizsgálatokat és döntőbíráskodást folytatna, s határozatai nemzetközi érvényűek lennének.¹³⁰ Egy ilyen szerv létrehozása érdekünkben állna, s ennek megteremtésében közösen tevékenykedhetnénk déli szomszédunkkal. Némi előrelépést – pontosabban a Népszövetség gyakorlatához való visszalépést – jelent a polgári és a politikai jogokról szóló nemzetközi megállapodás és a faji megkülönböztetés minden formájának felszámolásáról szóló nemzetközi egyezmény. Ezek értelmében nemzetközi eljárás indítható a kisebbségek jogai védelmében minden állam ellen, amely nem teljesíti e téren vállalt kötelezettségeit. Ilyen beadvánnyal fordulhatnak a nemzetközi szervekhez nemcsak az államok, hanem egyes csoportok és egyének is.¹³¹

Néhány konkrét javaslat az államközi kapcsolatok vonatkozásában:

– Bár gazdasági érdekeink ezt diktálják, az egyedül jugoszláv relációban fenntartott, pontosabban ismét bevezetett és 1981 március 16-án kétszeresére emelt kötelező beváltás (760,- Din., 800,- Ft/fő) elsősorban a legtöbbet utazó magyar nemzetiségű jugoszláv állampolgárokat sújtja. Azáltal, hogy akadályozza anyanemzetükkel való állandó kapcsolattartásukat, amelyre nemzeti tudatuk fenntartásában, a mindkét állam által igényelt és értékelt híd-szerep betöltésében igen nagy szükségük van,¹³² e rendelkezés ebben a tekintetben káros hatása kérdésessé teszi a gazdasági előnyöket, ha vannak is ilyenek. (Minden szigorítás ugyanis az idegenforgalom drasztikus visszaesését idézi elő.)

– A diplomata kölcsönös elismeréséről szóló egyezmény megkötése után ismét jobb lehetőség nyílna a vajdasági magyar fiatalok magyarországi felsőfokú intézményekben való képzésére, az egyezményekben rögzített keretszámokon felül, önköltséges alapon. Kormány szintű tárgyalásokon a jelenleginél kedvezőbb szerb hozzáállást kérhetnénk.

– A kishatárforgalom, a határ menti területek, városok együttműködése nem csupán gazdasági szempontból előnyös, hanem áttételesen és pszichológiailag erősíti az e körzetekben élő magyarok pozícióját. Érdeklünk hát ennek állandó fejlesztése, bővítése.

– Sürgetnünk kellene a magyar történelem és kultúra emlékhelyeinek megjelenését (Belgrád, Zágráb, Csáktornya, Ozalj), hivatkozva a magyarországi gyakorlatra.

„...Mindaddig, amíg határok választják el egyazon nemzet részeit, nem lehet azt mondani, hogy a nemzeti kisebbségek helyzete teljesen megoldott, eszményi...”¹³³ – Ezért a szomszédos országokban élő magyar javára is erősítenünk kell együttműködésünket ezekkel az országokkal, törekednünk kell e határok szerepének csökkentésére, a kiegyenlítő és egymásra találás érdekében.

ÖSSZEFOGLALÁS

I. Demográfiai adatok

A jugoszláviai magyarság számaránya (1921: 4 – 1981: 2%), sőt az elmúlt 20 évben abszolút száma is csökkent, s ma alig éri el a 430 ezret.

A rendkívül gyors apadás okai:

– a magyarlakta területek legalacsonyabb, helyenként negatív előjelű természetes szaporulata;

- kivándorlás és nyugati munkavállalás
- egyre erősödő asszimiláció.

Ezek következtében további katasztrofális méretű fogyással kell számolnunk az ezredfordulóig. Így létszámuk 300 ezer alá, Vajdaságon belüli számarányuk 15–17%-ra zuhanhat. A túlnyomóan magyar többségű települések a Tisza mentén, nagyjából a Csóka–Óbecse–Bezdán–Hercegszöllős vonal és a magyar határ között egybefüggő tömböt alkotnak, a magyar népesség kétharmadát ölelve fel. A másik egyharmad ettől délre (és nyugatra, a Mura mellékén), szórvány településeken lakik. Magyarkanizsa, Zenta, Ada és Topolya magyar jellegű, fejlődésben elmaradt mezővárosok, míg Szabadkán egyedülálló módon 80 éve őrzi pozícióját a városlakók felét kitevő magyarság – igaz, az utóbbi évtizedekben csak környékbeli és dél-bánáti beköltözőkkel. A többségi népek és a magyarok mellett mintegy 200 ezer más nemzetiségű is él a tartományban: szlovákok, románok és ruszinok.

2. Gazdasági viszonyok

Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia egyik leggazdagabb területének számító Vajdaságot, s különösen a bácskai–észak-bánáti részeket a 70-es évek közepéig nem fejlesztették, sőt a németek kiűzésével, a félmilliónyi elmaradott bosnyák és Crna Gora-i betelepítésével gazdasági élete az 50-es évek közepéig visszafejlődött, s megrekedt az ország éléskamrája szintjén. A 9 magyar többségű „községben”, Szabadkától Temerinig, még a 70-es évek végén is, az egy főre eső társadalmi termék az országos átlagot 20%-kal meghaladta, de a beruházások a jugoszláviai átlag 60%-a körül mozogtak.

A magyarok többsége ma is egyénileg dolgozó paraszt. Egy szűk rétegük élvezi a nyugati típusú farmergazdálkodás minden előnyét, de az általános kép elszomorító: a birtokok elaprózódnak, csak az öregek folytatják a hagyományos gazdálkodást; a középkorúak ingáznak és kétlaki életet élnek, a fiatalok pedig elhagyják a nemzetiségi létet őrző falut, s vagy a szerb jellegű, iparosodó nagyvárosokban (Újvidék, Zombor, Nagyikinda, Nagybecskerek, Pancsova) próbálnak elhelyezkedni, vagy külföldre, főként az NSZK-ba és Ausztriába, de a tengerentúlra is mennek, és az esetek többségében elvesznek a magyarság számára. A vajdasági 70 ezernél több munkanélküli zöme fiatal és szakképzett. A magyar többségű községekben lakók 20-25%-a dolgozik a társadalmi szektorban, fele részben az iparban és építőiparban. Hasonló a helyzet Horvátországban és Szlovéniában, de az ottani beruházások a vegyes lakosságú területeken 50%-kal meghaladják az országos átlagot.

3. Alkotmányok jogaik, anyanyelvhasználat

Az érvényben lévő, 1974-es szövetségi alkotmány kimondja: „A JSzSzK-ban a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúak, s egyenjogú nyelvük és írásuk is.”

Ebből következően valamennyi köztársaság és tartomány alkotmányában szerepel, hogy a nemzetiségek tagjainak joguk van

- állami szervek és közintézmények előtt anyanyelvüket és írásukat használni;
- anyanyelvi oktatáshoz,
- kultúrájuk fejlesztésére, s e célból
- szervezetek alapítására.

Az alkotmányban biztosított jogok gyakorlati megvalósításában legmesszebb Szlovénia jutott, ahol őszintén – és a szomszédos államok számára követendő példaként – igyekeznek javítani a vegyes lakosságú körzetek gazdasági helyzetén, megteremteni a kétirányú, a mindennapi életben is működő kettősnyelvűséget, a kétnyelvű feliratok, igazolványok és űrlapok rendszeresítésével.

A jugoszláviai magyarság 90%-ának otthont adó Vajdaságban magyar nyelvű hivatalos ügyintézés lényegében csak a tíz egynéhány jelentős magyar népességgel rendelkező községben folyik; a munkahelyeken, vállalatoknál, a tartományi szerveknél, a pártéletben és természetesen a hadseregben az államnyelv szerepét betöltő szerb-horvát az egyeduralkodó. A már évek óta elhatározott két- vagy többnyelvű helységnévhasználat, feliratok és anyakönyvezés kérdésében nincs előrehaladás. Ma is előfordul, hogy hivatalokban, munkahelyeken, sőt társaságban is a szerb nyelv használatára utasítják a magyarul beszélőt. Az egyenrangú nyelvhasználat tényleges alkalmazásában különösen elmaradt a vasút és a posta.

4. Társadalmi helyzet

A jugoszláviai magyarok társadalmi helyzete mindennél meggyőzőbben mutatja nemzetiséginek nevezett, de valójában kisebbségi sorsát. Társadalmi szerkezetük torz és korszerűtlen. Aránytalanul nagy a mezőgazdaságban – annak is magánszektorában – és az iparban dolgozó szakképzetlen fizikai munkások száma; e téren csak az albánok állnak mögöttük. Népes a szakmunkásréteg is, de már a középszintű végzettségű és a felsőfokú képesítést szerzettek a jugoszláviai átlag felét sem érik el.

A Vajdaságban jóval számarányuk alatt vannak képviselve a gazdasági és politikai-igazgatási vezető posztokon, a pártban, az oktatásban és a tudományos életben, a fegyveres testületek tisztikarában pedig alig találunk nemzetiségit (igaz, horvátot és szlovént is keveset – a kulcspozíciókat a szerbek és Crna Goriak ragadták magukhoz).

A nemzetiségek érdekvédelmét és oktatási-művelődési tevékenységének összefogását és fejlesztését szinte lehetetlenné teszi az a nagyszerb nacionalista indíttatású, az öngazgatást dogmatikusan értelmező szerbiai gyakorlat, amely semmilyen átfogó (vertikális) nemzetiségi szervezet vagy intézmény megalakítását és működését nem teszi lehetővé. Dacára annak, hogy Horvátországban több évtizede mindenki által elismert tevékenységet fejthet ki a Horvátországi Magyarok Szövetsége, az Olasz Unió, és Szlovéniában 1975-től eredményesen működnek – jelentős állami támogatást élvezve – a nemzetiségi érdekközösségek.

A jugoszláviai és a vajdasági vezetés időnként szükségét érzi annak, hogy a megnyerés és megvásárlás mellett adminisztratív beavatkozással, megfélemlítéssel és beszámoltatással is biztosítsa a nemzetiségek vezető rétegének, az értelmiségnek az odaadását és „államhűségét”.

Mindenütt, de különösen a város lakó alkalmazotti-értelmiségi rétegek körében egyre erősödik az asszimiláció, a többségi néppel való azonosulás. Ezt elősegíti az urbanizáció, egy sajátos vajdasági mentalitás kialakulása (amely külső formáiban inkább magyar, vagy közép-európai, nyelvben-kultúrájában viszont szerb) és az egyházak tevékenységének korlátozása, szerepének csökkenése.

Rohamosan nő a egyes házasságok száma – vezető értelmiségiek esetében ez a megbízhatóság fokmérője és az érvényesülés előfeltétele –, eredményeképpen egyre többen vallják magukat „jugoszláv”-nak, különösen Szabadkán. (A Vajdaságban 136 ezren.)

A külföldi munkavállalás és emigráció mellett jelentős a belső migráció is; ebben szintén a magyarok járnak az élen.

5. Oktatási-kulturális helyzetük

Minden magyar gyerek részesülhet magyar vagy kétnyelvű óvodai ellátásban.

A 70-es évek végén 172 magyar vagy kettős tannyelvű általános iskolában 33 200 diákot 2200 pedagógus tanított. A magyar anyanyelvű iskolásoknak mintegy 25%-a szerb-horvát tagozaton tanult, s a magyar tagozatokon is szerbül adták elő a tantárgyak egy részét.

A középiskolákban a nemzetiségi tanulók fele nem anyanyelvén tanul; a helyzet 1977, a hivatásirányú oktatás bevezetése óta romlott, mert egyre kevesebb nemzetiségi tannyelvű szakirányú osztályt indítanak.

Bár a 70-es évek második felében a főiskolát végzett magyar hallgatók száma emelkedett, a felsőfokú képzéssel rendelkező magyarok aránya alatta marad az egyébként is alacsony vajdasági átlag felének. Bár egy vajdasági törvény kimondja, hogy ahol 30 hallgató kéri, ott meg kell szervezni a nemzetiségi nyelven történő oktatást, ez egészében sehol nem valósult meg.

A maximum az, hogy egyes karokon (szabadkai közgazdasági, műszaki főiskola, újvidéki jogi) néhány előadást és gyakorlatot magyarul is megtartanak, és terminológiai gyakorlatokat szerveznek. Az ösztöndíj, tanulmányi kölcsönök és a kollégiumi ellátás terén a nemzetiségi hátrányban vannak. Fokozatosan lehetetlenné tették, hogy a Vajdaságból – önköltséggel – magyarországi egyetemekre kerüljenek hallgatók.

Kulturális ellátottságuk – a többi országhoz viszonyítva – a legjobb. Nagy példányszámban megjelenő, jól szerkesztett napilapjaik és folyóirataik (*Magyar Szó, Létünk*), egész nap sugárzott színvonalas rádió- és tv-műsoraik vannak. Könyvkiadásuk (*Fórum*) is megfelelő, s gyakorlatilag minden magyar nyelvű sajtóterméket behozhatnak.

A két színház és a könyvtárak körül már adódnak problémák, és kívánnivalót hagy maga után a helyi művészeti együttesek műsora és színvonala is. Anyanyelven folytatott tudományos tevékenységről – a „lány” társadalomtudományokat: irodalom, nyelvészet, néprajz leszámítva – nem beszélhetünk. Egyedül Újvidéken működik viszont az előbbi tevékenységeket összefogó és oktatási feladatokat is ellátó Hungarológiai Intézet.

6. Hatása államközi kapcsolatainkra, tennivalóink

A jugoszláviai s általában a szomszédos országokban élő magyar kisebbségek helyzetének javítására minden tőlünk telhetőt meg kell tennünk. Egyrészt nem lehet számunkra közömbös sorsuk alakulása, másrészt ez elsőrendű fontosságú belpolitikai kérdés volt és marad Magyarországon 1918 óta.

– Sokkal szervezettebben és hatékonyabban kell foglalkoznunk a kérdések tudományos, döntés-előkészítő és információs-propaganda célú vizsgálatával, a külképviseleteken is.

– A párt- és államközi tárgyalásokon támogatnunk kellene a vertikális nemzetiségi szervezetek megalakításának ügyét. – Az 1981 márciusi koszovói események talán a szerb vezetőket is meggyőzték az ilyenfajta kisebb engedmények szükségességéről és időszerűségéről.

– Nemzetközi fórumokon közösen léphetnénk fel Jugoszláviával a nemzeti kisebbségek jogainak megvalósításáért, helyzetük javításáért.

– Felül kellene vizsgálni az elsősorban magyarokat sújtó 1981. március 16-i rendelkezést a kötelező valutabeváltási összeg emeléséről.

– Tegyük meg minden tőlünk telhetőt az államközi kapcsolatok elmélyítésére, a kishatár- és idegenforgalom növelésére, és általában a határok szerepének csökkentésére, a kiegyenlítőds és egymásra találás érdekében.

(1981. május)

Jegyzetek

¹ A török kiűzésétől a 18. század közepéig császári rendelet tiltotta a magyarok letelepedését a Temesi Bánságban, amelyet 1919-ben kétharmad-egyharmad arányban osztottak meg Románia és Jugoszlávia között.

² Rehák László: *Kisebbségtől a nemzetiségig*. Újvidék, Fórum, 1979. 13. o.

³ Baranyai háromszög, Bácska és az egykori Temesi Bánság Jugoszláviának ítélt délnyugati harmada – a továbbiakban Bánát.

⁴ 1918 és 1921 között 39 272 magyart utasítottak ki. A szláv és német nevűek nem vallhatták magukat magyarnak, s gyermekeiket sem járathatták magyar iskolába. – *A délvidéki magyarság élete az elszakítás alatt*. Budapest, 1941. II. köt. 5, 9. o. /Magyar sorskérdések sorozat./

⁵ A Magyar Párt 1929-ig is csak vegetált, s mindössze 2–3 képviselőt tudott bejuttatni a belgrádi szkupstinába; a 230 magyar szervezetből 17 maradt meg.

⁶ Az 1920. augusztusi 27-i földigénylést szabályozó rendelet szerint földet csak SHS állampolgárságúak, elsősorban szláv nemzetiségűek és telepesek kaphattak. A magyarok állampolgárságát rendezetlennek tekintették, így sem földet, sem telket nem kaphattak, bár a békeszerződést Magyarország már aláírta. *A jugoszláviai magyarság helyzete*. II. köt. 9. o., IV. köt. 8. o. /Magyar sorskérdések sorozat./; Ivo Orešnik: Első lépések a kétnyelvű oktatás bevezetése terén. In *Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog*. Lendva, 1978. 48. o.; Petkovics Kálmán: *A mostoha barázdá*. Újvidék, Fórum, 1977. 7, 3–77, 84. o.

⁷ A Jugoszláv Külügyminisztérium 1924-ből származó – angol fogyasztásra szánt – összeállítás szerint a fél milliós jugoszláviai németiségnek 256 iskolája volt; 20 lapja jelent meg, ebből 15 a Vajdaságban (ott és akkor ugyanannyi a magyar nyelvű újságok száma), és csupán Szlovéniában 74 egyesülete működött a 40 ezres német kisebbségnek, javarészt a gazdasági életben. (1921. januári adatok.) – Arhiv SSIP-a (Szövetségi Külügyi Titkárság), Belgrád Poslanstvo u Londonu 1924 F II. No 350.

⁸ *Nations and Nationalities of Yugoslavia*. Beograd, 1974. 47, 51. o.

⁹ A. Sajti Enikő: Útkeresés – A JKP nemzetiségpolitikai koncepciójának formálódása az 1920-as években. *Századok*, 1979. 3. sz. 414–415. o.; *Nations and Nationalities...*, 50. o.; Sajti: i. m. 380, 382, 390–91, 396, 406. o.; Rehák: i. m. 144, 148. o.; P. Shoup: *Communism and the Yugoslav National Question*. New York – London, Columbia, 1968. 20, 26. o.

A Kommunista Internacionálé véleményével egyezően a JKP egyes frakcióival (Marković) vitázva Sztálin így írt 1925-ben: „...a jugoszláv állam jelenlegi határai, melyek háború és erőszak következményeként alakultak ki, nem képezik kiindulópontját és törvényességi alapját a nemzeti kérdés megoldásának.” Idézi Sajti: i. m. 404. o.

¹⁰ Háromszázhúszezren Németországba menekültek, mintegy 200 ezren elpusztultak, és koncentrációs táborba kerültek. Shoup: i. m. 103. o.

¹¹ 1946-ban a Vajdaság megművelhető területének 14,2%-a állami birtok; 33,7%-a a 34 holdas „maximumosoké”; 10,7%-a 10 hold körüli kisgazdáké, 22,7%-a a 4–8 holdasoké, míg a 4 holdnál kevesebbel rendelkezők osztottak a földterület 18,7%-án. E ház-

tartásokban 110 ezer ember élt, s egy főre alig fél hold jutott. Az 1953-ban meghozott agrártörvény a földmaximumot 17 holdra csökkentette, s a földterület csaknem egyharmada társadalmi tulajdonná vált. Petkovics: i. m. 104. o.; Kővágó László: *A jugoszláviai magyarság kulturális helyzete*. Bp. 1969. 41. o. (Zárt terjesztésű tanulmány.)

¹² „Egyesek az erőszakoskodás, durvaság, törvénytelenység, mások a meghasonlás, opportunizmus, csüggedés hínárjába esnek...” Petkovics: i. m. 126. o.

¹³ *Nations and Nationalities...*, 22. o.; *Statistički godišnjak Jugoslavije 1978, 1979.* 634–635. o.

^{13a} Mirnics Károly: Demográfiai jellegzetességek a jugoszláviai magyar nemzetiség életében. *Híd*, 1970. 1. sz.; Szenes György: A mezőgazdasági munkaerő-transzfer tényezői... *Létünk*, 1979. 3–4. sz.

¹⁴ Martonos és Magyarkanizsa lélekszámának alakulása:

	1860	1900	1971
Martonos	5 000	6 000	3 000
Kanizsa	10 000	16 500	11 200

Petkovics: i. m. 60, 172–173. o.

A Zombor melletti színmagyar Doroszlónak 1900-ban 2760, 1971-ben 2300 lakosa volt. Herceg János: *Embersor. Újvidék, Fórum*, 1977. 155. o.

¹⁵ Mirnics: i. m. 83–99. o.

¹⁶ Herceg: i. m. 155., 164. o.

¹⁷ Mirnics Károly: A jugoszláviai magyar diaszpóráról. *Üzenet*, 1971. 4. sz. 440–445. o.

¹⁸ Dávid Zoltán: *A szomszédos szocialista országokban élő magyar nemzetiség demográfiai helyzete az 1970-es években, előrejelzéssel az ezredfordulóig*. (Kézirat.) 1980. 80. o. Megjegyzésre érdemes, hogy a jugoszláviai magyarok nemzetiségi és anyanyelvi bevallása nem mutat olyan nagy, több tízezres különbséget, mint pl. Szlovákiában: 1961-ben mintegy 10 ezer nem magyar anyanyelvű – közülük 8661 szerb és horvát – magyar nemzetiségűnek tartotta magát, míg 11 ezer magyar anyanyelvű (főleg németek, zsidók és szlovákok) vallotta, hogy más nemzetiséghez tartozik. Mirnics: *Demográfiai jellegzetességek...*

¹⁹ 1977-ben a budapesti Népművelési Intézet és a belgrádi Kultúrakutató Intézet megállapodott a magyarországi délszláv és a jugoszláviai magyar nemzetiség együttes művelődésszociológiai kutatásában. A magyarországi vizsgálatok azóta a befejezéshez közelednek, a jugoszláviaiak el sem kezdődtek, mivel sajátosan magyarokra vonatkozó vizsgálatokról lenne szó, s erre vállalkozó partnerintézményt nem találnak; az ajánlatot a Hungarológiai Intézet is elhárította.

²⁰ Az 1920-as évek közepén éves átlagban fejenként a következő összegű adókat szedték be: Vajdaságban 290 dinár, Szlovéniában 193 dinár, Horvátországban 100 dinár, Szerbiában 70 dinár. A beruházásoknál fordított volt a helyzet: 1919–1936 között például a vasútépítések 84,5%-át Szerbiában végezték, s mindössze 2,5%-át a Vajdaságban. Kővágó i. m. 10–11 o.; *A délvidéki magyarság...*, 9. o.

²¹ Szenes György: A szabadkai község 1985-ig terjedő fejlesztési tervének kérdései. *Létünk*, 1979. 1. sz.

²² Ezen belül 1948 és 1952 között a termelés évi átlagos csökkenése (!) 5,7%-os volt, s még 1952-ben is csak az országos beruházások 2,8%-a jutott a Vajdaságnak. Mezei István: A nemzeti egyenjogúság regionális gazdasági tényezői a Vajdaságban. In *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései...* Újvidék, 1970.; Mirnics Károly: A Vajdaság sorsa a nemzetiségek sorsa. *Híd*, 1970. 7–8. sz.

²³ A 60-as évek közepén ez a jugoszláviai átlag felét sem érte el. Az egy főre eső nemzeti jövedelem növekedési üteme a fejlett országrészekben a következő volt:

	Horvátország:	Szlovénia:	Vajdaság:
1947–1956:	7%	5,1	1,8
1964–1968:	11%	10,9	6,6%

T. Bandin: A Vajdaság gazdasága és az egységes piac. *Létünk*, 1972. 1. sz. Idézi Szokolay Katalin: *Jugoszlávia nemzetiségi politikája*. (Kézirat.) 1973. 53–54, 57–58, 60–62. o.

²⁴ A technikai elmaradottság mutatója az 1952-es 9%-ról 1968-ra 18%-ra növekedett.

²⁵ A 60-as évek második felében az országos beruházási keretből évente 8,7% körül részesedett. A 70-es évtizedben ez a következőképpen alakult: 1970: 8,2%; 1971: 9,1%; 1972: 9,0%; 1973: 8,5%; 1974: 9,8%; 1975: 9,1%; 1976: 9,9%; 1977: 10,8%; 1978: 10,9% (állóeszközök). *Statistički kalendar 1980*.

Az ipari beruházások összege a 70-es évek elejéig az országos 7% körül mozgott; 1974-ben lépte át a 10%-os határt, s 1977-ben elérte a 12,3%-ot. A vajdasági mezőgazdaság a beruházások 20%-át kapta a 70-es évek átlagát tekintve, ami a korábbi időszakhoz képest 2–5%-os visszaesést jelent. *Statistički godišnjak 1979*.

²⁶ Más értékelések szerint Jugoszlávia összes mezőgazdasági termékének 30%-a innen származik, így a napraforgó 80, a cukorrépa 75, a dohány 55, a búza 40, a kukorica 35 s a marhahús 20%-a. Valójában még több, mert a Szerémség és a Bánát jelentős részét egész a Temesig Nagy-Belgráddhoz csatolták; a BPK, a Belgrádi Mezőgazdasági Kombinát, az ország legnagyobb mezőgazdasági termelő-feldolgozó egysége is a legendásan gazdag bánati feketeföldeken működik. *Statistički godišnjak 1979*.

27

	Lakosok száma	Magyarok	Egy főre eső nemzeti jövedelem	Egy főre eső beruházás
Magyarkanizsa (Kanjiža)	33 817	88,6%	100	45
Zenta (Senta)	31 416	85,4	140	80
Ada (Ada)	22 611	79,0	106	113
Topolya (Bačka Topola)	43 508	72,2	130	66
Kishegyes (Mali Iđoš)	15 651	63,9	95	41
Óbecse (Bečej)	44 976	62,2	120	126
Temerin (Temerin)	19 643	52,4	91	24
Szabadka (Subotica)	146 773	49,5	126	66
Csóka (Čoka)	18 364	61,0	86	51
Pélmonostor (Beli Manastir)	56 322	23,9	121	86
Lendva (Lendava)	26 918	27,3	102	143

dr. Gábrriel András: *A jugoszláviai magyarlakta területek gazdasági helyzete*. (Kézirat.) 1980. 1–2. o.

S ez már egy több évtizedes gyakorlat folytatása. Az 1960-as évek közepén, amikor a Vajdaságban az egy lakosra jutó beruházási érték 900 dinár körül volt, a 9 magyar többségű körzetben jóval ez alatt maradt, így Topolya 620, Becse 503, Kishegyes 307, Kani-
zsa 300, Temerin mindössze 240 dinárt kapott fejéenként. Varga László: A jugoszláviai magyarság társadalmi-politikai helyzete. *Híd*, 1970. 10–11. sz.

²⁸ Jugoszláviában az utóbbi időben egyre hevesebben vitatják a 30 éve meghatározott föld-maximum ésszerűségét. A jelenlegi birtokviszonyok mellett keveset és drágán termelnek; több százezer hektarra rúg az elhagyott, megműveletlen földterület; a mezőgazdasági népesség előregedett – a falvak aktív mezőgazdasági lakosság nélkül maradnak. 20 év alatt, 1980-ig 24-ről 6%-ra csökkent az élelmiszerek részaránya a jugoszláv kivitelben. A mezőgazdasági politika tehát nem megfelelő: eltérés van az optimális földterület és a birtokmaximum között – szakítani kell hát az utóbbival. J. Mencinger: Činjenice protiv zemlješnog maksimuma. *Ekonomška politika*, 1980. szeptember 1.

²⁹ Magyarankizsán és Kishegyesen a produktív népesség 65–70%-a a mezőgazdaság magánszektorához kötődik; Kishegyesen 10 év alatt, 1970-ig a népesség 8,8%-kal csökkent; a falut elhagyók fele külföldön vállalt munkát. Doroszlón 190 családnak van 2 hektárnál (3,4 hold) kevesebb földje; 152 háztartásban 65 évesnél idősebb a gazda. A magyarlakta települések termőterületének 10–15%-a magukra maradt öregek kezén van; Moravicán a földek 75%-a van 50 évnél idősebbek birtokában. Sepsén, Szilágyiban mind több az üres, gazdátlan ház és a megműveletlen föld. Petkovics: i. m. 114–118, 120, 124, 138, 171, 175, 178, 224. o.; Herceg: i. m. 95, 126, 130. o.; Oláh Lajos: A falu lakossága. In *Moravica monográfiája*, 1976.

³⁰ Egyedül a rohamosan fejlődő Újvidék gép-, textil-, bőr-, gumi- és élelmiszeripari üzemei több mint 100 ezer embert foglalkoztatnak, jelentős részük bejár. A bácskai magyarok közül sokan dolgoznak még a Zombori Mezőgazdasági Gépgyárban, könnyűipari üzemekben, Kula és Verbász – a Vajdaság leggazdagabb körzetei – élelmiszer- és könnyűipari üzemeiben, Szabadka vegyi, élelmiszeripari, jármű- és villamos-gépgyárában. A bánáti részen Nagyikinda vegyianyag- és gépgyártása, Nagybecskerek vasútjármű-, mezőgazdaságigép-, szőnyeg- és cukorgyára kínál munkalehetőséget. A Belgrád ipari körzetéhez tartozó Pancsova rohamosan fejlődő tüveg-elektrotechnikai, textil- és vegyipara, kőolaj-feldolgozása részben a bánáti kőolaj- és földgázlelőhelyek (Elemér, Ürményháza) nyersanyagára települt. Gábriel: i. m. 10–16. o. Magyarankizsán egyetlen ezer dolgozónál többet foglalkoztató vállalat van, a téglagyár; a többi üzem (fémipari, fínomkerámiai) pár száz munkással dolgozik.

³¹	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979
Vajdaság	40	45	57	70	80	72	72
Szlovénia	11	9	10	12	12	11	10 ezer

A 12 ezer lakosú Magyarankizsán 1979-ben a munkanélküliek száma 600 volt, s 500-an dolgoztak külföldön – korábban kétszer ennyien. *Statistički kalendar 1980; Magyar Szó*, 1979. augusztus 20.

³² C. Torbica: A vajdasági dolgozók külföldre való migrációja. *Létünk*, 1978. 4. sz.

³³ 1971-ben a magángazdálkodóknak mindössze 2,3%-a volt 14–27 éves, míg 19,3%-a 65 éven felüli. Szenes: *A mezőgazdasági...*

³⁴ Petkovics: 141–143. o.

³⁵ Gábel: i. m. 9–14. o.; *Vajdaság tények és adatok*. VSZAT Tájékoztatói Titkárság, Újvidék, 1979. 52–54. o.

Kérdés, sikerül-e ezt elérni, hiszen 1965-ben a vajdaság aktív népességének 46,2%-a dolgozott a mezőgazdaságban, s 1971-ben is 44,2%-a, és ezzel az európai ranglista végén helyezkedett el, s csupán Görögországot, Romániát és Albániát előzte meg. Ez az adat a tartomány viszonylagos elmaradottságát is mutatja. Szenes: *A mezőgazdasági munkaerő...*

³⁶ Rehák László: A lakosság nemzeti hovatartozás szerinti megoszlásának jellemzői a VSZAT területén. *Létünk*, 1974. 1. sz. 208. o. A vajdasági magyarok csaknem háromnegyede (72%-a) élt 1971-ben olyan településen, ahol részaránya az 50%-ot meghaladta (a többi nemzetiség esetében ez 83,5%).

³⁷ Kórógy, Haraszi, Magyarrétfalu és Szentlászló református magyarságát a Dráva és a Duna mocsarai mentették meg a pusztulástól. A XVI. század óta nyelvszigetekként élnek napjainkig zárt életüket – nyelvükben, szokásaikban középkori állapotot őriznek.

³⁸ Gábel: 17–18. o.

³⁹ Nem véletlen, hogy a határozat néhány pontját – köztük az idézett X.-et – éppen egy szlovéniai nemzetiségi tárgyú kiadványban jelentették meg ismét 1978-ban. *Nemzetiségi politika – nemzetiségi jog*. Lendvai és Muraszombati Magyar Nemzetiségi Érdekközösség, Lendva, 1978. 90. o.

⁴⁰ A JKSSZ Alkotmánya, 170–171, 245–247. szakasz.

⁴¹ 4. szakasz: „Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban a nemzetek és nemzetiségek az élet, a munka és az alkotás valamennyi területén egyenrangúak.

A jelen alkotmány valamennyi nemzet és nemzetiség számára biztosítja nemzeti sajátosságai, nyelve, kultúrája, történelmi és más jellegzetességei szabad fejlesztését és kifejezését és, hogy ennek érdekében szervezeteket alapítson...”

5. szakasz: „Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban a szerbhorvát, illetve horvát-szerb, a magyar, a szlovák, a román és a ruszin nyelv egyenrangú.”

189. szakasz: „A nemzetek és nemzetiségek iskoláskor előtti és általános iskolai oktatását a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén kell biztosítani.

A középfokú fő- és felsőiskolai oktatást és nevelést, a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén a törvénnyel összhangban kell biztosítani.

Azokon a területeken, amelyeken több nemzet és nemzetiség él, kétnyelvű oktatású iskolák és tagozatok létesíthetők. Az oktatás és a nevelés a törvényben megállapított egyetemes iskolarendszer keretében és feltételei szerint folyik.”

192. szakasz: „A tartományban a polgárok nyilvános tájékoztatói eszközök útján való tájékoztatása szerbhorvát, illetőleg horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven történik.” „A tartományban a nyilvánosság tájékoztatása céljából a nemzetek és nemzetiségek nyelvén tájékoztató és tájékoztatói eszközöket létesítenek és fejlesztik azokat.”

194. szakasz: „A jelen alkotmány biztosítja a polgárnak valamely nemzethez, illetőleg nemzetiséghez való hovatartozása kinyilvánításának szabadságát és nemzeti kultúrája kifejezésének szabadságát, valamint anyanyelve és írása használatának szabadságát...”

237. szakasz: „...Mindenkinek a jelen alkotmányban biztosított joga, hogy a bíróság vagy más állami szerv előtti, valamint a közmegbízatusuk végzése során a polgárok jogai és kötelezettségei tárgyában határozó társult munka szervezetei és más öngazgatási szervezet és közösség előtti eljárásban az anyanyelvét használja, és hogy ebben az eljárásban a tényekről anyanyelvén szerezzen tudomást.

Az állami szervek és a közmegbízatusát végző szervezetek az eljárást szerbhorvát, illetőleg horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven és más nyelveken vezetik, amelyek egyenjogú használatát törvénnyel összhangban a község státútuma biztosítja.

Az eljárás egy nyelven is vezethető, ha a felek ebben megállapodnak.”

392. szakasz: „A tartományi közigazgatási szervezetekben és szervezetekben biztosítani kell szerbhorvát, illetőleg horvátszerb, magyar, szlovák, román és ruszin nyelven:

- a felekkel való szóbeli és írásbeli érintkezést;
- a polgárok jogainak gyakorlásával és kötelességeinek teljesítésével kapcsolatos eljárást;

- az ülések anyagának elkészítését;

- a tartományi szervek és szervezetek hivatalos és más kiadványainak megjelentetését.

A nyelvek egyenjogú használata biztosításának módját a tartományi szervezetekben és szervezetekben törvény szabályozza.” A VSzAT Alkotmánya. Novi Sad, 1977.

⁴² 251. szakasz: „Nemzetiségi kultúrájuk, saját anyanyelvükön való nevelésük és oktatásuk, nemzetiségi sajtójuk és a nyilvános tájékoztatás más eszközeinek, valamint a könyvkiadás és az anyaországgal való kapcsolatok fejlesztése érdekében az olasz illetve magyar nemzetiség tagjai, azokban a községekben, amelyekben a nemzetiségek élnek, művelődési és kulturális öngazgatási érdekközösségeket alakíthatnak. A község státútumával és az öngazgatási közösségek öngazgatási aktusaival határozzák meg azokat az ügyeket erről a területről, amelyekről a községek a községi képviselő-testület illetékes tanácsával, illetve a megfelelő öngazgatási érdekközösségekkel egyenjogúan döntenek.” A Szlovén SZK Alkotmánya, Ljubljana 1975. 2., 250–251. szakasz.

⁴³ Varga László: *A nemzetek közötti viszony időszerű kérdései az öngazgatású társadalomban*. Újvidék, Fórum, 1970. 166. o.

⁴⁴ Mircics: *A Vajdaság sorsa...*; Hock Rudolf: *Joggyakorlat magyarul, egyenjogúan*. *Híd*, 1971. 3. sz.

Kitűnően adja vissza ezt a szemléletet – amely még ma is él és hat – Mircics egyik cikkében: „...Mivel, mondjuk, a magyar nyelv »kevés« ember anyanyelve, nincs rá szükség, hogy ugyanolyan jelentőséget kapjon, mint a haza »nagyobb« népeinek a nyelve. Különbösen is, ma már mindnyájan értünk szerbhorvátul. Ez a tény már önmagában feleslegessé teszi a magyar nyelvű feliratokat, címtáblákat, falragaszokat magyarul területeken stb.; feleslegessé teszi a magyar nyelv használatát a közigazgatásban, közhivatalokban, vagy éppen a magyarság társadalmi- politikai helyzetét közvetlenül érintő törvények hiteles kiadását »még« magyar nyelven is...” Mircics: *Autonóm nemzeti fejlődésünk új lehetőségei*. *Híd*, 1969. 1. sz.

⁴⁵ Részletes tárgyalása a 6. fejezetben.

⁴⁶ „...A jogszabályoknak és meghatározott öngazgatási aktusoknak a hivatalos közlönyben való közzététele tekintetében a törvény a következőket szabályozza:

– valamennyi tartományi és községi jogszabályt a nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvén azonos szövegben, egy időben kell megjelentetni;

– a szervezetek és közösségek által a közmegbízás gyakorlásában hozott valamennyi aktust az egyenrangú nyelveken kell közzétenni;

– a Vajdasági Alkotmánybíróság határozatait és egyéb aktusait a nemzetek és nemzetiségek nyelvén kell megjelentetni és

– a dolgozók és a polgárok, valamint az öngazgatási szervezetek és közösségek jogait és kötelességeit szabályozó öngazgatási megegyezéseket, alapszabályokat és egyéb általános aktusokat a nemzetek és nemzetiségek nyelvén kell megjelentetni.” M. Boljanović: A nemzetek és nemzetiségek nyelve és írása egyenrangúságának a tartományi törvényekben és egyéb jogszabályokban való rendezése. *Létünk*, 1980. 1. sz. 131–132. o.

⁴⁷ „...Az eljárást azon a nyelven, illetve nyelveken kell vezetni, amelyeket a törvény, illetve a község statútuma egyenrangúnak irányoz elő, és amelyek használata mellett az eljárásban részvevő felek nyilatkoznak. Az eljárást vezető hivatalos személy köteles tájékoztatni a feleket arról, hogy mely nyelvek egyenrangúak az eljárásban és megkérdezni, hogy mely nyelven kívánnak az eljárásban részt venni. Az eljárás azonban, ha a felek úgy egyeznek meg, egyik nyelven is lefolytatható.” Uo. 155–156. o.

⁴⁸ „...A nyilvános pályázatot, illetve hirdetést azokon a nemzeti és nemzetiségi nyelveken kell közzétenni, amelyeket a község statútuma egyenrangúaknak állapított meg; a munkásoknak a munkaviszony szabályozásával kapcsolatos valamennyi kérdésről, a munkaviszonyból eredő jogokról, kötelességekről és felelősségről, továbbá az öngazgatási jogokról való tájékoztatása azokon a nyelveken történik, amelyek egyenrangú használatát a társultmunka-alapszervezet alapszabálya állapítja meg.” M. Boljanović: i. m. 131. o.

⁴⁹ Molnár-Csikós László: A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelv- és írás-használata... *Létünk*, 1980. 1. sz.

⁵⁰ „...Az a hivatalos személy, aki megtagadja, korlátozza, illetve akadályozza a polgárok jogainak érvényesítését, pénzbüntetéssel vagy egy évig terjedő fogházbüntetéssel sújtható.” *Magyar Szó*, 1971. nov. 2.

⁵¹ Boljanović: i. m. 133. o. A huzavona a helységnevek körül már-már nevetséges. Az még érthető, hogy húzódoznak a „Magyar-” előtag visszaállításától, bár az ma is híven mutatja a lakosság nemzetiségi hovatartozását (Magyarkanizsa, Magyarcsernye, Székelykeve), az egykori birtokosok és magyar közéleti személyek nevének kodifikálásától (Zichy, Hertelendy, Hadik, Kossuth), de hogy ne tudják feloldani az Adorján-Nadorjan (ami csúfnév is lehet), vagy a Nagybecskerek-Zrenjanin ellentétet, ne tudják eldönteni, hogy a község vagy a település véleménye legyen-e az irányadó, mennyire menjenek vissza a múltba, mennyire őrizzék a hagyományokat, az érthetetlen. Nem is beszélve arról, hogy ott sem jelentek meg a két- vagy többnyelvű feliratok, ahol semmilyen szempontból nem kifogásolható, általánosan elfogadott nevek léteznek: Gombos, Piros, Petrőc, Rózsa-liget, Vasút utca stb.

Csak a kép teljessége kedvéért: a m. kir. kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter 111 861/1943 sz. rendelete kimondta: a cég megnevezésének és a cégtáblának magyar nyelvűnek kell lennie, de a fennálló jogszabályok szerint a feliratok, cégérek, vállalatjel-

zők stb. emellett idegen nyelvűek is lehetnek. Hock Rudolf: A többnyelvűség múltja és jelene a Vajdaság területén. *Létünk*, 1972 3–4. sz.

⁵² Molnár-Csikós: i. m. 183. o.; Boljanović: i. m. 132. o.

⁵³ Hock: *Joggyakorlat...*

⁵⁴ Mindez jelentős javulás az 1968-as állapotokhoz képest, amikor a tartományi közigazgatásban dolgozók alig 9%-a beszélt a nemzetiségi nyelvek valamelyikét. Kovács László: A közigazgatási szervek szerepe nemzeteink és nemzetiségeink nyelvének egyenrangú használatában. *Létünk*, 1978. 5–6. sz. 42–48. o.

⁵⁵ Egyes vállalatoknál, intézményeknél még a vezetők is kijelenthetik ezt, büntetlenül. 1980 decemberében az egyik munkahelyen egy magyar dolgozó anyanyelvén beszélgetett a szintén magyar párttitkárrel. Belépve a pártirodába, az igazgató, akit csakhamar magasabb vezető pozícióba emeltek ki, rendreutasította őket: „jelenlétemben ne beszéljenek magyarul”. *Magyar Szó-Dunatáj*, 1980. december 24. Az esetet nyilván nem véltetlenül közölte a lap karácsonyi száma.

⁵⁶ Molnár-Csikós: i. m. 184–185. o.

⁵⁷ Idézi Varga László: *A jugoszláviai magyarság...* Melléklet, 31. old.

Pélmonostor községi szabályzatában külön fejezet taglalja a nemzetiségi jogokat. Kislenc további község (Donji Miholjac, Djakovo, Garešnica, Gubišno Polje, Eszék, Pakrac, Verőce, Vinkovci, Vukovar) státútuma tesz még említést a magyar nemzetiség jogairól, amelyek nem érvényesülnek automatikusan. Így pl. pélmonostori képviselő-testület hivatalos anyagai csak horvátul készülnek; nem használják ki a fordítószolgálatot, sőt a magyar nemzetiségű küldöttek sem élnek az anyanyelven való felszólalás jogával. A HMSZ elnökségi ülésének megállapításai 1980. július 2-án. *Magyar Szó-Dunatáj*, 1980. február 20., július 2.

⁵⁸ Az összes szervek és szervezetek kötelesek kétnyelvű ügykezelést folytatni akkor is, amikor tevékenységük a vegyes nemzetiségű területre irányul, tekintet nélkül arra, hogy székhelyük nem ezen a területen van... a községi képviselő-testület és azok szervei, a helyi közösségek, a társultmunka szervezetek és más öngazgatási szervezetek kötelesek következetesen végrehajtani a szóbeli és írásbeli kétnyelvű ügykezelést a vegyes nemzetiségű területen:

- a községi képviselő-testületek szerveiben;
- a helyi közösségekben és helyi hivatalokban;
- minden fokú bíróságon és más igazságügyi intézményben;
- a polgárok és a dolgozók számára külön jelentőségű tevékenységet folytató társultmunka szervezetekben (kereskedelem, posta, bank, vendéglátóipar, egészségügy stb.);
- az öngazgatási érdekközösségekben, a társultmunka-szervezetekben és más öngazgatási szervezetekben és közösségekben;
- és a társadalmi-politikai szervezetekben.

A helyiségnévtáblák, utcatáblák, a cégek, öngazgatási szervezetek és közösségek, magániparosok, társadalmi-politikai szervezetek és közösségek, útjelző táblák, nemzetközi és más határátjárók feliratainak mindkét nyelven történő felirata a kétnyelvűséget hivatott tükrözni a kétnyelvű területen.

E feladatokat kötelesek végrehajtani: a vegyes nemzetiségű területek községi képviselő-testületei, a Szlovén SZK Végrehajtó Tanácsa, a Köztársasági Beltügyi Titkárság, a Köztársasági Közlekedési Bizottság és a Köztársasági Útközösség.”

„... A Szlovén SZK társultmunka szervezeteinek, a terv- és fejlesztési szolgálatoknak nagyobb felelősséggel kell angazsálódniuk a vegyes nemzetiségű területek, különösképpen pedig a kevésbé fejlett és határ menti községek gyorsabb gazdasági fejlesztése terén. Akképpen kell irányítani a fejlesztési folyamatot, hogy megőrződjön, és tovább fejlődjön e terület nemzetiségi jellege.” *Nemzetiségi politika...* 93, 95. o.

⁵⁹ Hajós Ferenc: A nemzetiségek jogi helyzete a Szlovén SzK-ban. In *Nemzetiségi politika...* 10. o.

⁶⁰ Egy, a 70-es évek közepén végzett felmérés szerint az alsólendvai boltokban vásárlók 63%-a értett és beszélt magyarul, a szlovén nemzetiségű eladók 81%-a nyilatkozott hasonlóképpen; a szlovén hivatalnokok és alkalmazottak kétharmada volt képes magyar nyelvű ügyintézésre – a magyar alkalmazottak közül viszont mindenki beszélt és írt szlovénül. Hajós Ferenc – V. Klemenčič: Kétnyelvűség a Szlovén SzK-ban. In Kósa L. – Krupa A. (szerk.): *Nemzetközi Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia*. Békéscsaba, 1976. 208–209. o.

⁶¹ Hock: *A többnyelvűség...* 70. o. A szerző az idézett kitérő összefoglalásban mutatja ki, hogy az 1923 és 1943 között hozott – és a Délvidéken 1941–1944-ig érvényben lévő magyar törvények és rendeletek – papíron – ugyanazt az egyenjogú nyelvhasználatot biztosították a nemzetiségek számára, mint a mai Jugoszlávia, sőt az oktatás terén még többet.

A többségi nép szemléletét és gyakorlatát híven tükrözi az alábbi megállapítás: „...Jóllehet, ép gondolkodású ember nem vonja kétségbe, hogy soknemzetiségű közösség vagyunk, sem nem tagadja a nemzetiségi egyenjogúság, a testvériség – egység és az internacionalizmus politikájának általános elveit, a nemzeti egyenjogúság megvalósításának csaknem minden konkrét lépése és gyakorlati eljárása – akár gazdasági vagy kulturális kérdéstről, akár a káderpolitika és a nemzetiségi struktúra kérdéseiről, akár a nyelvhasználatról vagy pedig a nemzeti jelképekről van szó – újólaj sokkal több meg nem értést és nézetkülönbséget fed föl (a kommunisták között is), mint amikor programok, határozatok és általános elvek szóbeli elfogadásáról van szó. Ez éppen a nemzeti egyenjogúságért folytatott harc mostani szakaszára jellemző”. M. Gvozdenov: *A nemzetek közötti viszony időszakos kérdései...* Újvidék, Fórum, 1969.

⁶² *Magyar Szó-Dunatáj*, 1980. május 14.

⁶³ Varga László: *A jugoszláviai magyarság...*; Kővágó László: *A jugoszláviai magyarság helyzete a felszabadulástól napjainkig*. (Kézirat.) Budapest, 1973. 43–44. o.

⁶⁴ Az új magiszterek száma 1977-ben: 1860, ebből 14 magyar; tudományok doktorai: 687, ebből 7 magyar. Diplomirani študenti 1977, 1979, Beograd, Savezni zavod za statistiku. /Statistički bilten sorozat./

⁶⁵ 1967-ben a vállalatigazgatók 10,5%-a, a műszaki igazgató-helyettesek 13,9, a kereskedelmi igazgatóhelyettesek 14,5, a tervosztályvezetők 10,9, s a személyzeti vezetők csupán 5,4%-a volt magyar. Mirnics: *A Vajdaság sorsa...*

1975-ben a magyarkanizsai néptanács öt osztályvezetője közül csak 1 magyar akadt.

⁶⁶ Idézi Varga: *A jugoszláviai magyarság...* című tanulmányában. A „Panonija” kombinát középiskolai képesítésű dolgozóinak 76%-a szerb, 15%-a egyéb nemzetiségű, s csak 9%-a magyar az 1970-es évek elején. *7 Nap*, 1972. február 18.

⁶⁷ Az óbecsei magyarok 1,8%-a párttag, a 19 ezer, zömmel magyar földművesből mindössze 20. Nagybecskerekben a magyar párttagok aránya 6,4%. A 70-es évek közepén Magyarokániszán minden tizedik párttagot kizártak vagy kilépett.

⁶⁸ *A jugoszláviai magyarság...* című tanulmányában. Lásd még Mirmics: *A Vajdaság sorsa...*

⁶⁹ „...Külön függőleges szervezeti egyesítésre a mi rendszerünkben nincs szükség. A nemzeti kisebbségek bármilyen kérdését az általános politikai és társadalmi szervezetek, a népbizottságok és a társadalmi öngazgatási szervek oldják meg a legtermészetesebb úton.” *Új Symposion*, 1967. 24–25. sz.

⁷⁰ A hivatalos megnyilatkozásokban következetesen kitananak amellett, hogy „hasznos a nemzetiségi szövetségek fenntartása, nem csupán az etnikum nyelvének és kultúrájának ápolása terén kifejtett munkássága miatt, hanem egy másfajta tevékenységénél fogva is: rámutatnak a gyakorlatban megmutatkozó fogyatékosokra és megoldásokat javasolnak”. Tehát a HMSZ összekötő szerepet játszik a magyar nemzetiség és a kormányzati szervek között. Tribina, a Horvát Szoc. Szövetség Közlönye, 1968. 5. sz. Idézi Varga: *A jugoszláviai magyarság...*

⁷¹ Rehák László szóbeli közlése 1980. március 15-én.

⁷² Rehák László: Kívánt segítség és hivatalos atyáskodás a nemzetiségek érvényesítési folyamatában. *Híd*, 1970. 7–8. sz.

⁷³ NIN, 1973. XII. 16.

⁷⁴ Jellemző példa erre a zentai műkedvelő kísérleti színház esete. 1976 elején a magyar pedagógusok és más értelmiségiek egy csoportja – középiskolások bevonásával, hivatkozva az alkotmányra és az öngazgatási jogokra – amatőr színjátszó csoportot hozott létre a magyarok kulturális igényeinek kielégítésére. A városi-községi KSZ-bizottság ezt elítélte, mivel „...a magyar műkedvelő szakosztálynak a többi nemzet és nemzetiség kultúrájának fejlesztésétől függetlenül való előtérbe helyezése összeegyeztethetetlen a szocialista öngazgatási kultúra fejlesztésének osztályelveivel és a nemzeti egyenjogúság politikájával.” S mindez egy 83%-ban magyar városban! A két „főszervező” ellen azzal emeltek vádat, hogy svájci magyar emigráns anyagokat hoztak be, s az *Új Symposion* betiltott számait propagálták. Nem lehet csodálkozni azon, hogy ilyen „hangulati előkészítés” után az újvidéki magyar színház egyik adai előadásán csak 70-en jelentek meg.

⁷⁵ Adán – ahol az egész községi vezetés magyar – egy időben nem adtak útlevelet annak, aki magyar érzelmű kijelentéseket tett, vagy aki magyarországi kapcsolatokkal rendelkezett; egy középiskolai tanárt elbocsátottak, mert „túl magyarosan” tanította a történelmet; a község ösztöndíjasaként végzett fogorvosnak azt mondták, menjen Koszovóba, s az állást délről jöttel töltötték be.

A mélyben kavargó indulatokra jellemző egy moholi eset: pár éve a kultúrotthonban a magyarországi tv adását nézték. Egy szerb kikapcsolta a készüléket, hozzátéve, hogy a nemzetiségi kérdésnek az a megoldása, ahogyan azt 1944 őszén tették. Feljelentették, elítélték és felmentették.

⁷⁶ Herceg: i. m. 25, 28–29, 51, 124. o.

⁷⁷ Rehák: *Kívánt segítség...*

⁷⁸ *Mimics: Autonóm nemzetiségi fejlődésünk...; A nemzetiségi kérdés útjai és útvesztői. Híd, 1971. 5. sz.*

Ha az asszimilációt „...az etnikailag kompakt, de társadalmilag elmaradott nemzetiségi területek iparosításának elhanyagolásával, a nemzetiségi, lakosság elvándorlásának kikényszerítésével, vagy nemzetiségi jogainak, anyanyelvének korlátozásával erősítik fel, úgy ezt erőszakos, a szocializmus elveivel szögesen szemben álló jelenségként foghatjuk fel.” *A szomszédos országok magyarságával való kulturális kapcsolatok komplex vizsgálata.* (Kézirat.) Budapest, 1973–1974. Záró tanulmány, 13. o.

⁷⁹ *Mimics: Demográfiai jellegzetességek... Orešnik: i. m. 48. o.* A magyarok esetében ezek a számok alacsonyabbak, mert a Vajdaság többi nemzetiségei, különösen a ruszinok és szlovákok jóval nagyobb arányban házasodnak össze délszlávokkal, mint a magyarok és románok. M. Radovanović: A vajdasági ruszinok etnológiai tanulmányozásának problémái... Előadás a II. nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencián. Békéscsaba, 1980. október 1.

⁸⁰ Molnár-Csikós: Nyelvhasználati felmérés a zombori község területén. *Létünk, 1974. 5–6. sz.* Az Újvidékre vonatkozó megállapítás könnyen igazolható: 1980 márciusában egyetlen ottani szállodában sem beszéltek magyarul. Magyarokanizsán az egyik parkban II. világháborús memento-emlékmű áll. A személy- és helynevek magyarul, a szöveg szerbül van bevésvé.

⁸¹ Rehák: *Kívánt segítség...* Rehák esete rendkívül jellemző: első felesége szerb volt, fia csak budapesti egyetemi tanulmányai alatt tanult meg magyarul. Őt ebben az időben mint a nemzetiségi kérdés egyik legjobb, nemzetközileg is elismert szakértőjét „futtatták”. A 60-as évek végén azonban túl élesen emelte fel szavát a dél-bánáti magyar szórványok érdekében, részben második, magyar felesége hatására. Ekkor a mellőzés évtizede következett, s csak a közelmúltban kaphatott ismét vezető beosztást, mint a szabadkai közgazdasági kar dékánja. A jugoszláviai magyarság helyzetére vonatkozó leghasznosabb információkat tőle kaptam 1980 márciusában.

⁸² Kósa László: *A szlovéniai magyarok politikai és kulturális élete.* (Kézirat.) Budapest, 1980. 15. o.

⁸³ A Bezdánba került déli telepések „bigottaknak” nevezték a magyarokat. A zombori községi néptanács két magyar alelnökét is leváltották, s kizárták őket a pártból a 70-es évek elején. Az egyiket azért, mert engedélyezte egy kápolna építését, a másikat, mert a lánya templomban esküdött. Herceg: i. m. 38–39, 44. o.

⁸⁴ D. Weinberg (ed.): *Ethnicity.* Cleveland State University, 1976. 3, 96, 185. o.

„...A nemzetiségek számára kétféle választási lehetőség adott: megtartják nemzetiségüket, ekkor viszont társadalmilag hátrányos helyzetbe kerülnek, vagy pedig a társadalmi munkamegosztásban, társadalmi felemelkedésben kívánnak egyenlővé válni, s ehhez asszimilálódniuk, vagy legalábbis integrálódniuk kell.” Szuhay Péter: *A magyarországi nemzetiségi kultúra változása és ennek néprajzi vizsgálata.* (Kézirat.) Budapest, 1980. 24. o.

„...A magukat magyarnak valló, és a hagyományokat ápoló szülők gyermekei is, mire értelmiségiekké válnak, nagymértékben asszimilálódnak, és e generációnak viszony-

lag csekély része őrzi meg a magyar kultúrához való kötődését – tömegekben már elvesztik kapcsolatukat az anyaországgal.” Kornis Pál: *A szocialista országokban élő magyarság kulturális ellátottsága.* (Kézirat.) Budapest, 1979. 4. o.

⁸⁵ Szabadka nemzetiségi összetétele a századforduló óta nem változott. Első ízben az 1971-es népszámlálás mutatta ki, hogy a magyarság részaránya néhány tizeddel az 50% alá szállt, de ez is „művi beavatkozás” eredménye, hogy a határvárost megfosszák magyar többségétől: a mindig is a városhoz tartozó nagy magyar települést, Horgost ugyanis Magyarkanizsához csatolták. Igaz, azóta ezt a két határ menti „községet” sok vonatkozásban (belügy-határőrség) egyként kezelik. A 60 év alatt bekövetkezett, csupán 8%-os, csökkenés még így is egyedülálló, ha olyan ellenpéldákra gondolunk, mint Pozsony, Kassa, Kolozsvár, Arad, s a szlovákiai és erdélyi városok zöme.

⁸⁶ A bezdáni hajógyárból rendszeresen adnak át dolgozókat a rijekainak, s koszovói bányáüzemmel működnek együtt. Herceg: i. m. 13, 23, 43. o.

⁸⁷ Szenes: *A mezőgazdasági munkaerő...* Torbica: i. m.; Petkovics: i. m. 189. o.

⁸⁸ Záró tanulmány, 98. o.; Stark Ferenc: *A magyar nemzetiség oktatási helyzete a szomszédos szocialista országokban.* (Kézirat.) Budapest, 1977. 1. o.

⁸⁹ Uo. 25. o.; Kővágó: *A jugoszláviai magyarság helyzete,* 49. o.

⁹⁰ Magyar tannyelvű elemi-általános iskolák

Iskolaév	Iskola	Osztály	Tanuló	Pedagógus
1938/39	183	452	27915	374
1949/50	235	794	36533	588
1959/60	273	1546	48382	1767
1969/70	217	1567	40535	2295
1976/77	175	1454	34044	2238

Molnár Géza: *Létünk,* 1980. 2. sz. 331, 337–338. o. Nemzetiségi tanulók anyanyelvi oktatása...

⁹¹ Záró tanulmány, 99. o.

⁹² A Tartományi Általános és Szakoktatási Intézet adatai szerint az 1970-ben megvizsgált 96 területi iskolából 26-ban egy, két, sőt több tantárgyat is szerb-horvátul adtak elő a magyar tagozaton. Varga: *A jugoszláviai magyarság...*

⁹³ *Új Symposion,* 1968. 35. sz.

⁹⁴ 1970-ben az 1620 elemi-általános iskola közül csak 425 épült 1945 után, a többiek szinte mind 1918 előtt. Mirmics: *A Vajdaság sorsa...* Adorjánban olyan régi iskola van, hogy már a ma élők dédszülei is abba jártak. Petkovics: i. m. 253. o.

⁹⁵ 1969-ben a szerémségi több mint ezer magyar iskoláskorú közül csak 48 részesült anyanyelvi oktatásban. Nyolc évvel később csupán egy községben, Maradékon folyt magyar nyelvoktatás, de 150 gyerek közül csak 25 vett részt azon. *Magyar Szó,* 1971. február 2.; Stark: i. m. 26. o.; Mirmics: *Demográfiai jellegzetességek...* Dávid Mária oktatási-kulturális miniszterhelyettes szóbeli közlése 1980. március 14-én.

⁹⁶ *Magyar Szó,* 1980. február 14. A vajdasági törvényhozás nem tartott, s még kevésbé követi a gyakorlat azt, amit a magyar kormány 1941-ben és 1943-ban elrendelt: valamennyi „délvidéki” polgári iskolában heti két órában tanítani kellett a szerb-horvát nyelvet; a magyar tannyelvű gimnáziumok valamennyi osztályában heti 2–4 órában kellett

előadni a „szerb, horvát, bunyevác, vend, vagy muraközi nyelvet”. (58701/1941, 85000/1943 VKM.) Hock: *A többnyelvűség...*

⁹⁷ A 60-as évek első felében a magyar középiskolások száma egyharmaddal, 15 ezer-ről 10 ezerre csökkent, miközben a tanulói létszám a duplájára emelkedett; a tanító- és óvónőképzőkben a diákok száma megkétszereződött, mialatt a magyaroké csökkent. Rehák: *Kívánt segítség...*; Záró tanulmány, 105. o.

⁹⁸ Gulka Géza: Az egyenrangú nyelvhasználat érvényesítése tartományunk középfo-kú általános és hivatás irányú oktatásában és nevelésében. *Létünk*, 1980. 1. sz. 164–166. o.

⁹⁹ Magyarcsernyén a magyar tannyelvű végzős osztályban 11 tantárgy közül négyet, a marxizmust, történelmet, fizikát és biológiát szerbül tanítottak 1980-ban. Zomborban a szintén 10. (2) osztályos 101 magyar tanuló közül 97 magyarul kívánt tovább tanulni, s csak négyen szerb-horvát tagozaton. Viszont 83-an 21 különféle szakmát választottak, így csak az egészségügyi szakközépiskolába jelentkezettek érték el a magyar tannyelvű osztály indításához szükséges 15-ös létszámot. A többiek csak abban reménykedhettek, hogy a szomszédos körzetekből (Kula, Hódság, Apatin) is lesznek jelentkezők – ha nem, úgy csak szerb-horvát nyelven tanulhattak tovább. Ezt az állapotot az újság is elszomorítónak nevezte. *Magyar Szó*, 1980. április 6. 13. o.

¹⁰⁰ Molnár-Csikós: *Nyelvhasználati felmérés...*

¹⁰¹ *Magyar Szó*, 1980. május 18. és december 30.

¹⁰² Záró tanulmány, 105–106. o. Varga: *A jugoszláviai magyarság...*; Rehák László szóbeli közlése, 1980. március 15.; *Magyar Szó*, 1980. március 22.

¹⁰³ A többi tanári szak csak szerbül végezhető. Szerbiában csak egyszakos tanárképzés folyik.

¹⁰⁴ Várady Tibor: Vajdaság SZAT nemzetei és nemzetiségei nyelvi egyenjogúságának érvényesítése az egyetemi szintű oktatásban. *Létünk*, 1980. 1. sz. 137–140. o.; *Magyar Szó*, 1979. augusztus 18.

¹⁰⁵ *Új Symposion*, 1968. 35. sz.; Varga: *A jugoszláviai magyarság...*; Várady Tibor szóbeli közlése 1980. március 13-án.

¹⁰⁶ *Magyar Szó*, 1971. február 2. 3. o., 1980. március 22.

¹⁰⁷ Mind több és több különbözeti vizsgával nehezítették a magyarországi diplomák nosztrifikálását a szerb köztársaságban, a végén már csak Zágrábban és Ljubjanában lehetett elintézni. Jelenleg az a helyzet, hogy vajdaságiakat nem engednek Magyarországon tanulni; ezért többen átjelentkeznek Horvátországba vagy Szlovéniába, és onnan jönnek át, amíg élhetnek ezzel a lehetőséggel.

¹⁰⁸ Például Kiskőszegen (Batina), Hercegszőlősen, Szentlászlón.

¹⁰⁹ A tanulók létszáma 10 év alatt közel 25%-kal csökkent (1106-ról 859-re), egyes helyeken jóval nagyobb mértékben.

¹¹⁰ Furcsa az is, hogy olyan nagy, magyarok által is lakott településen mint Bellye, Dárda és Eszék, nem indítanak legalább 1–1 magyar tannyelvű osztályt évfolyamonként. Hasonló a helyzet Verőcén, ahol 83; a Daruvárhoz tartozó Dežanovácon, ahol 108; és a bjelovári Bedeniken, ahol 75 magyar gyerek csak anyanyelvápolásban részesül. *A Horvátországi Magyarok Szövetségének Évkönyve*, 1979. 97, 101. o.; *Magyar Szó*, 1980. szeptember 7.

¹¹¹ *Magyar Szó-Dunatáj*, 1980. április 16–23., június 5., július 5., szeptember 7., február 27., december 24.

¹¹² Uo. március 4., május 14.

¹¹³ Muraszombat környékén már rosszabb a helyzet. A városban alig lakik magyar, s a falvak kétnyelvű általános iskoláiba járó magyar tanulók száma egyharmaddal, 152-ről 105-re csökkent öt év alatt, 1975-ig; részarányuk 70% körül van. Orešnik: 57. o.

¹¹⁴ *Nemzetiségi politika...* 94. o.; Hajós: i. m. 10–11. o.; Orešnik: i. m. 49–51. o.; Fehér Mária: *A kétnyelvű óvodák fejlődése* 58–62. o.; Kericsmár Rózsa: A muraszombati községben lévő kétnyelvű óvodák helyzetéről. 63–65. o. In *Nemzetiségi politika. Az együttműködés 10 éve*. A szombathelyi Tanárképző Főiskola és a maribori Pedagógiai Akadémia tudományos ülészaka, 1979. december 5–6. Szombathely, 1980. 82–83. o.

¹¹⁵ 1969-ben Lendva község 681 polgára alkotmányos pert indított a szlovének számára is kötelező kétnyelvű oktatás ellen, de a Szlovén Alkotmányvédő Bíróság keresetüket elutasította. Hajós: i. m. 10. o.

¹¹⁶ Záró tanulmány, 107. o.; Stark: i. m. 36. o.; Varga Sándor (szerk.): *A kétnyelvű oktatás 20 éve*. Lendva, 1979. 9, 19, 61–75, 95. o.

¹¹⁷ *Statistički kalendar Jugoslavije 1980*.

¹¹⁸ *Vajdaság...* 67. o.

¹¹⁹ Bági-Konc Zsuzsanna: A magyar nyelvű tájékoztatásról Szlovéniában. In *Nemzetiségi politika...* 38–46. o.; Kósa: i. m. 10–11. o.; *Rádió-tv Újság*, 1981. 3. sz.

¹²⁰ 1970-ben a szabadkai könyvtár 165 ezer műve közül 108 ezer szerb-horvát, 42 ezer magyar nyelvű volt. *7 Nap*, 1970. november 20. Baranyában minden magyarra egy magyar nyelvű könyv esik; Szlavóniában már ketten osztozhatnak egy könyvön. Enyhíti a helyzetet a 14 600 kötet az iskolai könyvtárakban. HMSz Évkönyve 1979. – A lendvai Népkönyvtár állománya 15 400 szlovén és 13 200 magyar nyelvű könyv. A többi településen is arányban van a magyarok számával. *Nemzetiségi politika...* 66–70. o.

¹²¹ Herceg: i. m. 149. o.

¹²² Egyes falvak helyzete kiugróan jó: Vörösmarton új iskola épült, magyarországi (pécsi) szakemberek segítségével helytörténeti múzeumot rendeztek be, felújították a művelődési otthont. Varga: *A jugoszláviai magyarság...*; *Magyar Szó-Dunatáj*, 1980. július 2.

¹²³ *Jugoslovenski pregled*, 1980. 7–8. sz. 272–73. o.

¹²⁴ Rehák László már éveekkel ezelőtt javasolta, hogy hozzanak létre külön demográfiai osztályt a Hungarológiai Intézeten belül. Ezt Szeli István, az akkori igazgató – ma a Vajdasági Akadémia alelnöke – gúnyosan elutasította, de szerb részről sem támogatták, mert félték egy magyar csúcshintézmény létrejöttétől. Rehák László és Szeli István szövege 1980 márciusában.

¹²⁵ Fűr Lajos: *Magyarság–nemzetiség*. (Kézirat.) 1980. 131–141. o.

¹²⁶ Domokos István: *Via Italia, A kitömött madár, Kormányeltörésben*. Burány Nándor: *Összeroppanás*; Deák F.: *Zsivány*.

„...Már Odüsszeusz is azért tért haza Trója alól olyan sokára, mert nem volt inyére az otthoni világ rendje...” Idézi Kiss Ferenc: *A jugoszláviai magyar irodalom*. (Kézirat.) Budapest, 12. o.

¹²⁷ Bár egyesek azért is költöznek fel a déli végekről, különösen a Dél-Bánátból Szabadka, Zenta környékére, mert titkon remélik, hogy az a terület valamikor még Magyarországhoz fog tartozni.

¹²⁸ A Jugoszláv SZSZK síkraszáll „...a nemzeti kisebbségek jogainak tiszteletben tartásáért, beleértve a Jugoszláv népek azon részeinek jogait is, melyek más országban nemzeti kisebbségként élnek.” A JSZSZK Alkotmánya, VII. fejezet. „...a Szlovén SZK-ban a dolgozók és polgárok teljesítik köteles gondoskodásukat, és állást foglalnak a külföldön élő szlovén nemzeti közösség helyzetének rendezésében és a külföldön élő szlovének helyzetében; védik nemzetiségi jellegüket, biztosítják helyzetüket...” A Szlovén SZK Alkotmánya, 2. szakasz.

¹²⁹ A magyar nemzetiségek helyzetének javításához is hozzájárulhatna, ha nemzetközi érvényűvé válhatnának azok a jugoszláv javaslatok, amelyeket az 1975-ös helsinki értekezlet elé terjesztettek:

„– az államok belső jogrendjükbe kötelesek felvenni mindazon kötelmeket, melyeket egy állam a kisebbségek vonatkozásában (két- vagy többoldalú) nemzetközi aktusok útján magára vállalt;

– az államok kötelesek megtenni minden olyan intézkedést, mely a kisebbség identitásának megőrzését, teljes kulturális, gazdasági és társadalmi fejlődésének biztosítását szolgálja;

– az államoknak hatályon kívül kell helyezniük minden olyan intézkedést, mely a kisebbségnek a többségbe való erőszakos beolvasztásához vagy »integrációjához« vezet; – gondoskodni kell hatékony védelmi intézkedésekről arra az esetre, ha a kisebbségek egyébként szavatolt jogait megsértik;

– az államok részrehajlása nélkül végzik a kisebbségekkel kapcsolatos statisztikai és egyéb adatok begyűjtését, feldolgozását és nyilvánosságra hozatalát; tiszteletben tartják az adatszolgáltató személyek szabad véleménynyilvánítását és lehetővé teszik saját adataik összehasonlítását más államok megfelelő adataival...” B. Vukas: *Etničke manjine i medjunarodni odnosi Zagreb, 1978.* Idézi Rehák: *A helsinki okmányoknak a nemzetiségek... helyzetére vonatkozó rendelkezései... Létünk, 1981. 2. sz. 283–284. o.*

¹³⁰ N. Calovski: Jugoszlávia nemzetiségi politikája az ENSZ-ben. *Létünk, 1974/1. sz.*

¹³¹ Az előbbi egyezmény 14., az utóbbi 11. és 14. szakasza alapján. A polgári és politikai jogokról szóló megállapodás opciós jegyzőkönyve 1976. március 26-án lépett életbe. S. Devetak: *Az ENSZ kisebbségek jogairól szóló rendszerének fejlődése... Létünk, 1981. 2. sz. 270. o.*

¹³² „Teljesebbé teszi a kapcsolatokat az a pusztán tény, hogy a jugoszláv határ nyílnak tekinthető, s ennél fogva a jugoszláviai magyarságnak a hétköznapjaihoz tartozik, nemcsak a rokoni, baráti, szakmai és egyéb kapcsolatok ápolása, hanem a magyarországi életkörülmények és általában az ottani életmód ismerete. Ugyanakkor a jugoszláviai magyarság... az anyanemzettel kialakított sokrétű kapcsolatok révén elősegítheti a magyar nemzet kulturális javainak és általában élettörekvéseinek szélesebb körű megismerését nálunk, ami ugyancsak része a megfogalmazott híd-szerepnek.” Varga: *A jugoszláviai magyarság... Melléklet, 29. o.*

¹³³ E. Kardelj: *A szocialista öngazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai. Újvidék, Fórum, 1977.*